

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Τίτλος εργασίας: «Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων:
Μετάδοση γλώσσας και παράδοσης».

Πτυχιακή εργασία της: Σταυρούλας Κοτρώτσιου.

A.E.M: 4455.

Επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Καμαρούδης,
Αναπληρωτής καθηγητής Γλωσσολογίας.

Φλώρινα 2021

Φλώρινα 2021

Φύλλο εξέτασης

1.Επόπτης: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2.Δεύτερος Βαθμολογητής: _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός: _____

«Ο/η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά σε εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας».

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Λέξεις κλειδιά	4
Abstract.....	4
Key words.....	5
Πρόλογος	5
Εισαγωγή.....	5
1. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων-άλλες αντίστοιχες κοινότητες.....	6
2. Τόποι λατρείας Εβραίων, μνημείο των Εβραίων Γιαννιωτών	11
3. Η εκπαίδευση των Εβραίων των Ιωαννίνων.	14
4. Νταβιτσόν Εφέντης, ένας Ρωμανιώτης Πασάς στα Γιάννενα	16
5. Συνέντευξη Δημάρχου Ιωαννίνων.....	17
Παράρτημα	26
Γλωσσάρι.....	32
Βιβλιογραφία	33

Περίληψη

Η συγγραφή της παρούσας εργασίας βασίστηκε κατά κύριο λόγο στη βιβλιογραφική έρευνα και τη συνέντευξη. Στόχος της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας, είναι να πληροφορήσει τους αναγνώστες για την Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων, πότε δημιουργήθηκε, τι έγινε όταν οι Γερμανοί συγκέντρωσαν όλους τους Εβραίους των Ιωαννίνων και τους απέστειλαν στο Άουσβιτς και πώς η Κοινότητα επανασυστάθηκε μεταπολεμικά. Επίσης, η εργασία μας πληροφορεί για το εβραϊκό νεκροταφείο, για τις Συναγωγές, τους τόπους δηλαδή λατρείας των Εβραίων αλλά και για τις πλέον ενεργές εβραϊκές κοινότητες οι οποίες είναι: 1^η των Ιωαννίνων, 2^η της Αθήνας, 3^η της Θεσσαλονίκης, 4^η της Λάρισας, 5^η του Βόλου, 6^η της Κέρκυρας, 7^η της Χαλκίδας, 8^η των Τρικάλων, 9^η της Ρόδου, 10^η της Δράμας και 11^η της Καβάλας . Η εργασία, μας πληροφορεί ακόμη και για την εκπαίδευση των Γιαννιωτοεβραίων – τη μετάδοση της γλώσσας αλλά και τον Νταβιτσόν Εφέντη ο οποίος υπήρξε Ρωμανιώτης Πασάς στα Ιωάννινα. Επιπλέον, όλες οι πληροφορίες που συνέλλεξα, προέρχονται από εμπειριστατωμένες πηγές, από βιβλία και ένα ντοκιμαντέρ. Οι ερωτήσεις της συνέντευξης που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία, προετοιμάστηκαν από εμένα ώστε να είναι κατά το δυνατόν σαφέστερες προς τον Δήμαρχο των Ιωαννίνων κύριο Μωυσή Ελισάφ και υπήρξε η συγκατάθεση για ηχογράφηση. Η συνέντευξη διεξήχθη σε άτυπη και χαλαρή ατμόσφαιρα αλλά ταυτόχρονα ήταν δομημένη – μεθοδική.

Λέξεις κλειδιά

- Εβραίοι των Ιωαννίνων
- Μετάδοση γλώσσας
- Παράδοση
- Δήμαρχος των Ιωαννίνων (1/9/2019 -) Κορς Ελισάφ

Abstract

The writing of this paper was mainly based on literature research and interview. The aim of this dissertation is to inform the readers about the Jewish Community of Ioannina, when it was created, what happened when the Germans gathered all the Jews of Ioannina and sent them to Auschwitz and how the Community was re-established after the war. Also, our work informs about the Jewish cemetery, the Synagogues, the places of worship of the Jews but also about the most active Jewish communities which are: 1st of Ioannina, 2nd of Athens, 3rd of Thessaloniki, 4th of Larissa, 5th of Volos, 6th of Corfu, 7th of Chalkida, 8th of Trikala, 9th of Rhodes, 10th of Drama and 11th of Kavala. The work even informs us about the education of the Jews of Ioannina - the transmission of the language but also Davitson Efenti who was a Romani Pasha in Ioannina. In addition, all the information I gathered comes from detailed sources, books and a documentary. The interview questions used in this

paper were prepared by me to be as clear as possible to the Mayor of Ioannina, Mr. Moses Elisaf, and there was consent for the recording. The interview was conducted in an informal and relaxed atmosphere but at the same time it was structured - methodical.

Key words

- Jews of Ioannina
- language transmission
- tradition
- Mayor of Ioannina (1/9/2019 -) Mr Elisaf.

Πρόλογος

Αφορμή για την επιλογή του θέματος της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας αποτέλεσε η επίσκεψή μου στην Εβραϊκή συναγωγή των Ιωαννίνων γεγονός που μου προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον. Η συγκεκριμένη συναγωγή είναι η μοναδική που υπάρχει σήμερα στην πόλη των Ιωαννίνων και βρίσκεται μέσα στο κάστρο. Από τη συζήτηση διαπίστωσα ότι λόγω της εντοπιότητάς μου θα μπορούσα να συλλέξω διάφορα δημογραφικά, γλωσσικά και πολιτισμικά στοιχεία για την Κοινότητα των Εβραίων. Επιπρόσθετα, έναυσμα στάθηκε και η επίσκεψη πριν ένα χρόνο στη δεύτερη Εβραϊκή συναγωγή στο Κάστρο των Ιωαννίνων, η οποία έχει μεταβληθεί σε Μουσείο. Εκεί μας περίμεναν οι πιστοί και μας μίλησαν για τη γλώσσα τους, τους τόπους λατρείας, τις σχέσεις που έχουν με τους κατοίκους των Ιωαννίνων και τις υπόλοιπες Εβραϊκές κοινότητες που υπάρχουν στην Ελλάδα. Τέλος, σημαντικό ρόλο στην επιλογή του θέματος στάθηκε ο επόπτης της πτυχιακής εργασίας μου, ο Αναπληρωτής Καθηγητής κύριος Σταύρος Καμαρούδης, ο οποίος μέσω της συζήτησης με παρότρυνε στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος.

Εισαγωγή

Η παρούσα πτυχιακή εργασία έχει ως θέμα την Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων και χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, αναφέρεται η σημερινή κατάσταση των Εβραίων των Ιωαννίνων, άλλες αντίστοιχες κοινότητες Εβραίων στην Ελλάδα και τα δημογραφικά στοιχεία κάθε κοινότητας. Στη συνέχεια αναφέρονται οι τόποι λατρείας - συγκέντρωσης. Επίσης, στο πρώτο μέρος της πτυχιακής μου εργασίας θα παρουσιάσω τα σχετικά με τα σχολεία και την εκπαίδευση των Εβραίων, τη μετάδοση της γλώσσας και τον πολιτισμό τους γενικότερα. Τέλος, αναφέρομαι στο νεκροταφείο των Ιωαννίνων και στον Ρωμανιώτη Πασά των Ιωαννίνων.

Στο δεύτερο μέρος, θα παραθέσω συνέντευξη με τον Δήμαρχο των Ιωαννίνων κύριο Μωυσή Ελισάφ ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντά του ως Δήμαρχος των Ιωαννίνων την πρώτη Σεπτεμβρίου του 2019 και είναι ο πρώτος Εβραίος το θρήσκευμα Δήμαρχος στην Ελλάδα.

Νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τον κύριο Σταύρο Καμαρούδη, τον επόπτη της εργασίας μου, ο οποίος με βοήθησε να ολοκληρώσω την εργασία μου καθώς και τον Δήμαρχο των Ιωαννίνων κύριο Μωυσή Ελισάφ, ο οποίος ήταν θετικός και δέχτηκε να μου δώσει χρήσιμες πληροφορίες για την ιστορία της Εβραϊκής κοινότητας, τη σχέση των Εβραίων με τους πολίτες των Ιωαννίνων, το πόσο παλιά είναι η Εβραϊκή συναγωγή, από πόσα μέλη αποτελείται σήμερα, τη δράση που έχει αναπτύξει στις μέρες μας η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων αλλά και εκείνη της Νέας Υόρκης. Όλες αυτές οι απαντήσεις δόθηκαν μέσω της συνέντευξης που πραγματοποιήθηκε τον μήνα Μάρτιο του 2021 στο Δημαρχείο των Ιωαννίνων, με την άδεια του Δημάρχου, τηρώντας όλα τα απαραίτητα μέσα προστασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, που βρίσκονταν δίπλα μου, σε όλη τη διάρκεια της Πτυχιακής μου Εργασίας, για την υποστήριξη που μου παρείχαν, για την εμπιστοσύνη και για την ευκαιρία που μου έδωσαν να πραγματοποιήσω μία επιθυμία μου. Γενικότερα, η βοήθεια όλων των ανθρώπων που με στήριξαν και με βοήθησαν ήταν σημαντική για την ολοκλήρωση της εργασίας μου.

1. Η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων-άλλες αντίστοιχες κοινότητες

Τα Ιωάννινα είναι η πρωτεύουσα όλης της Ηπείρου αλλά και του «Ρωμανιώτικου» Εβραϊσμού, που πήρε το όνομά του από τους Εβραίους που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα από τον 3ο αιώνα μ.Χ. , δηλαδή τα ελληνιστικά χρόνια. Εκείνη την περίοδο μέχρι τον 15ο αιώνα το Εβραϊκό στοιχείο ανθούσε.

Με τη λήξη του δεύτερου Παγκοσμίου πολέμου, η Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων αποτελούνταν από 181 άτομα μόνον, εκ των οποίων τα 112 άτομα ήταν οι επιζήσαντες από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Άουσβιτς και τα υπόλοιπα 69 άτομα τα οποία είχαν κρυφτεί σε σπίτια χριστιανών ή είχαν καταφύγει στα γύρω βουνά με τους άντρες να πολεμούν τους Γερμανούς. Όσοι κατάφεραν και επέστρεψαν, βρήκαν τις περιουσίες τους κατεστραμμένες και τα σπίτια τους κατελημμένα από άλλους κατοίκους. Εκτός από τα προβλήματα βιοπορισμού, ιατρικής περίθαλψης και επανένταξης, οι Εβραίοι ήταν ψυχολογικά και σωματικά καταρρακωμένοι. Η κοινότητα των Ιωαννίνων αποτελούνταν πλέον από ηλικιωμένους ανθρώπους, οι οποίοι είχαν βιώσει τραγικές καταστάσεις. Οι επιζήσαντες όμως θα μπορούσαν να διαδώσουν το παρελθόν και στους νεότερους τους έτσι ώστε να μεγαλώσει και πάλι η Εβραϊκή κοινότητα. Επίσης, στους Εβραίους των Ιωαννίνων μετά τον ερχομό τους από το Άουσβιτς επιτρεπόταν να κατοικήσουν στο κάστρο για να είναι συγκεντρωμένοι και να ελέγχουν τις κινήσεις τους.

Μέσα στο Κάστρο, υπήρχαν δυο εβραϊκές συνοικίες, η βασικότερη που βρίσκεται στη σημερινή οδό Ιουστινιανού, στον δρόμο αριστερά από την κεντρική πύλη και η άλλη στα δεξιά, δίπλα από τη συναγωγή που υπήρχε ήδη.

Οι Εβραίοι που επιβίωσαν από το ολοκαύτωμα του 1943 ήταν μόλις 181. Μέσα στους επιζήσαντες βρισκόταν και ο πατέρας του Δημάρχου των Ιωαννίνων αλλά και πρόεδρος της Εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων, κύριο Μωυσή Ελισάφ. Η Εβραϊκή συναγωγή των Ιωαννίνων, είναι μία από τις παλαιότερες Εβραϊκές συναγωγές σε όλη την Ευρώπη με παρελθόν χιλίων ετών τουλάχιστον.

Σήμερα, η Εβραϊκή συναγωγή της τοπικής κοινότητας των Ιωαννίνων δεν αποτελείται παραπάνω από πενήντα άτομα, τα οποία κατοικούν στην παλιά εβραϊκή συνοικία. Υπάρχει ακόμα και το «Παλιό Συναγώγι», Καχάλ Καντός Γιασσάν, που λειτουργεί με το κάλεσμα ραββίνου την περίοδο των γιορτών. Ο μικρός πληθυσμός των κατοίκων γίνεται ιδιαίτερα αισθητός όταν συγκεντρώνονται για να γιορτάσουν διάφορες σημαντικές θρησκευτικές γιορτές, όπως για παράδειγμα η Γιορτή των Φώτων η οποία γιορτάζεται στα μέσα Δεκεμβρίου. Παρόλο που η κοινότητα είναι τόσο μικρή, η παράδοσή της είναι ιδιαίτερα μεγάλη, γιατί η Εβραϊκή συναγωγή των Ιωαννίνων ήταν το κέντρο των Ελληνόφωνων Εβραίων. Σύμφωνα με τον πρόεδρο της τοπικής κοινότητας αλλά και σημερινό Δήμαρχο των Ιωαννίνων, το μέλλον που έχει η Εβραϊκή συναγωγή είναι ακαθόριστο, επειδή τα παλιά μέλη πεθαίνουν και τα νέα μέλη της κοινότητας δημιουργούν τις δικές τους οικογένειες, συχνά έξω από την κοινότητα των Εβραίων.

Εκτός από την Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων, υπάρχουν και άλλες εννιά στο σύνολο ενεργές Εβραϊκές κοινότητες σε όλη την Ελλάδα.

Η πρώτη είναι η Εβραϊκή συναγωγή της Αθήνας. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο Εβραϊκές συναγωγές στην Αθήνα, η μία είναι απέναντι από την άλλη συναγωγή. Η πρώτη, χτίστηκε το 1904 και ονομάζεται Ετς Χαΐμ. Η συγκεκριμένη συναγωγή, ονομάζεται και «Γιαννιώτικη», είναι η πιο μικρή από τις δύο και πλέον λειτουργεί μόνο σε μεγάλες γιορτές. Βρίσκεται στην περιοχή Θησείο της Αθήνας, στην οδό Μελιδώνη 8.

Απέναντι από τη «Γιαννιώτικη» συναγωγή βρίσκεται η Σεφαραδίτικη συναγωγή, δηλαδή η Ισπανόφωνη, που χτίστηκε το 1935 και ανακαινίστηκε τη δεκαετία του 1970. Η συγκεκριμένη συναγωγή ονομάζεται «Μπεθ Σαλώμ», είναι η πιο μεγάλη και από τις δύο συναγωγές και λειτουργεί κανονικά.

Γενικότερα, οι πιο ευκατάστατοι Εβραίοι ήταν έμποροι, ενώ άλλοι ήταν κυρίως πωλητές και μικροπωλητές, που πουλούσαν υφάσματα και άλλα πράγματα στο παζάρι. Εκείνη την εποχή οι περισσότεροι ζούσαν στο κέντρο της Αθήνας, στην Πλάκα, στο Κολωνάκι, στην Κυψέλη και στο Παγκράτι και σε μικρότερο ποσοστό, στα προάστια. Ένα μεγάλο μέρος των Εβραίων επέζησε από το Ολοκαύτωμα λόγω του ότι η Αθήνα είναι η μεγαλύτερη πόλη της Ελλάδας, οι Εβραίοι της Αθήνας είναι Ρωμανιώτες, δηλαδή μιλούν την Ελληνική γλώσσα. Λόγω της κινητοποίησης των αρχών, των ανταρτών και της Ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας. Ο αρχηγός της

αστυνομίας στην Αθήνας Άγγελος Έβερτ, έδωσε διάφορα χριστιανικά έγγραφα όπως Πιστοποιητικά Βαπτίσεως και Γάμων, τα οποία έσωσαν πολλές Εβραϊκές οικογένειες. Μετά τον πόλεμο, η Εβραϊκή Κοινότητα της Αθήνας μεγάλωσε, επειδή οι Εβραίοι που κατοικούσαν σε άλλες μικρότερες πόλεις, μετακόμισαν στην πρωτεύουσα.

Σήμερα, στην Αθήνα και την ευρύτερη περιοχή ζουν περίπου 2.500 Εβραίοι, οι οποίοι ζουν μαζί με τους Αθηναίους πολίτες ενωμένοι και αποτελούν τη μεγαλύτερη Ισραηλιτική Κοινότητα της χώρας.

Η δεύτερη ενεργή Εβραϊκή κοινότητα είναι αυτή της Θεσσαλονίκης. Σήμερα, ο πληθυσμός της ανέρχεται γύρω στους εννιακόσιους. Η Κοινότητά της είναι πολύ ενεργή και περιλαμβάνει τέσσερις μικρότερες. Επίσης, από το 1979 υπάρχει και Εβραϊκό εξατάξιο δημοτικό και νηπιαγωγείο στο οποίο φοιτούν ογδόντα παιδιά περίπου. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί πως το 1873 ιδρύθηκαν σχολεία της Alliance Israélite Universelle, τα οποία έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην εκμάθηση τεχνικών δεξιοτήτων στα χαμηλά στρώματα της κοινότητας. Η διάδοση της γαλλικής γλώσσας μάλιστα, μετέτρεψε αρκετούς από τους Ισραηλίτες της πόλης σε γαλλόφιλους.

Η τρίτη ενεργή Εβραϊκή κοινότητα είναι αυτή της Λάρισας. Είναι η μεγαλύτερη εβραϊκή κοινότητα στη Θεσσαλία και η τρίτη μεγαλύτερη στην Ελλάδα, μετά από αυτές της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Έχει αξιόλογη θέση στην τοπική κοινωνία. Επίσης, μια παραδοσιακή κοινότητα που δίνει στα μέλη της μια πλήρη εβραϊκή ζωή. Παράλληλα είναι μια πολύ δραστήρια Κοινότητα, που διοργανώνει πολιτιστικές και κοινωνικές εκδηλώσεις και συμμετέχει ενεργά στην οργάνωση εκδηλώσεων με τον Δήμο Λάρισας και την Περιφέρεια Θεσσαλίας. Γίνονται παγκόσμιες εκδηλώσεις όπως λ.χ. με τη "Διεθνή Συμμαχία Μνήμης του Ολοκαυτώματος" και την Πρεσβεία της Ρουμανίας οι οποίες φιλοξενήθηκαν στη Λάρισα τον Μάιο του 2016. Ακόμη, λειτουργούσε εβραϊκό σχολείο από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας στο οποίο οι μαθητές διδάσκονταν μόνο την εβραϊκή γλώσσα και θρησκεία από τους ραβίνους. Λειτουργούσε επίσης και ένα διάσημο Ιεροσπουδαστήριο το οποίο ήταν το πανεπιστήμιό τους και λεγόταν «Ταλμούντ Τορά»), από όπου αποφοίτησαν σημαντικοί ραβίνοι, δάσκαλοι και θρησκευτικοί λειτουργοί. Το 1931, το εβραϊκό σχολείο της Λάρισας ονομάστηκε «8ο Δημοτικό Σχολείο Λάρισας – Ισραηλιτικό» και έγινε το μόνο στην Ελλάδα δημόσιο εβραϊκό σχολείο. Οι μαθητές του διδάσκονταν με βάση το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων και διδάσκονταν επιπλέον την Εβραϊκή γλώσσα, ιστορία και θρησκεία από τους εβραιοδιδασκάλους. Τον Ιούνιο του 2017, το Διοικητικό Συμβούλιο έπαυσε τη λειτουργία του Εβραϊκού Σχολείου γιατί οι μαθητές λιγότευαν.

Ωστόσο, φρόντισε να εξασφαλίσει τη συνέχιση της εβραϊκής εκπαίδευσης των παιδιών οργανώνοντας τη φοίτηση όλων των παιδιών δημοτικού σε ένα από τα καλύτερα ιδιωτικά σχολεία της πόλης. Εκεί, στους μαθητές παρέχεται μια υψηλού επιπέδου γενική εκπαίδευση, ενώ παράλληλα διδάσκονται εβραϊκά με τη δασκάλα τους, σε αίθουσα και χρόνο που παραχωρήθηκε από τη διεύθυνση του σχολείου με σεβασμό στην ιδιαίτερη παράδοσή τους. Ο χώρος του εβραϊκού σχολείου λειτουργεί μια φορά την εβδομάδα, όταν όλα τα παιδιά μαζεύονται εκεί για μάθημα με έμφαση

στην παράδοση και τα έθιμά μας, ενώ συνεχίζουν να πηγαίνουν στη Συναγωγή και να συμμετέχουν στις λειτουργίες της.

Η Εβραϊκή Συναγωγή του Βόλου, η τέταρτη κατά σειρά, είναι ακόμα μία από τις ενεργές Εβραϊκές κοινότητες. Με την απελευθέρωση της πόλης του Βόλου, τον Οκτώβριο 1944, το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο και μερικές φιλανθρωπικές οργανώσεις από το εξωτερικό συνέβαλαν με κάθε τρόπο στην αναδιοργάνωση της Κοινότητας του Βόλου. Σήμερα, η κοινότητα αποτελείται από περίπου εκατό άτομα, τα οποία συνεχίζουν να διατηρούν τα έθιμα και τις παραδόσεις. Η Κοινότητα διοικείται από πενταμελές διοικητικό Συμβούλιο που εκλέγεται από την δεκατετραμελή Συνέλευση κάθε τρία χρόνια. Το Συμβούλιο ενδιαφέρεται για την περίθαλψη των απόρων, τη μόρφωση των παιδιών, ενώ χορηγεί υποτροφίες και οργανώνει προγράμματα για τους νέους. Επίσης, δίνει μεγάλη σημασία στη λειτουργία της Συναγωγής, στο δέσιμο μεταξύ των μελών, των συμπολιτών και των τοπικών Αρχών. Τέλος, η συναγωγή λειτουργεί κάθε Παρασκευή βράδυ και τις μεγάλες γιορτές.

Πέμπτη ενεργή Εβραϊκή κοινότητα είναι αυτή της Κέρκυρας. Μετά την καταστροφή της πρώτης Συναγωγής των μεταναστών, «Καάλ Καντός Ιταλιάνο Κορφιάτοτο» 1537, χτίστηκε στην εβραϊκή συνοικία, η Συναγωγή "VECCIA" ή "Μιντράς", η οποία απαλλοτριώθηκε και ξανακτίστηκε το 1926 αλλά καταστράφηκε ξανά από τους βομβαρδισμούς των Γερμανών το 1943.

Παρά τις διαρκείς οικονομικές δυσκολίες της Κοινότητας, η λειτουργία του σχολείου συνεχίστηκε μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Το 1915, ο Αρχιραββίνος Αβραάμ Σράϊμπερ, με τη βοήθεια του δασκάλου Μωυσή Χαϊμή, ίδρυσε Νυχτερινό σχολείο, για τους φτωχούς μαθητές στους οποίους η Κοινότητα έδινε φαγητό. Οι προσπάθειές του ήταν μεγάλες και ο αριθμός των μαθητών από 30 αυξήθηκε σε 230.

Η φοίτηση των Εβραίων μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση συνεχίστηκε στο Γ' Δημοτικό Σχολείο και από το 1931 στο Ε' Δημοτικό. Εκτός από την ελληνική γλώσσα στο σχολείο μάθαιναν την εβραϊκή και την ιταλική. Το 1940 υπήρχαν 208 μαθητές. Το σχολείο λειτουργούσε μέχρι τον διωγμό των Εβραίων. Διακόσιοι περίπου Εβραίοι γλίτωσαν από το Ολοκαύτωμα και μπόρεσαν να επιστρέψουν. Οι Ναζί και ο υπόλοιπος λαός είχαν λεηλατήσει τα σπίτια και τα μαγαζιά τους και έτσι πολλοί Εβραίοι μετοίκησαν στο Ισραήλ ή σε μεγάλες πόλεις. Το 1946 η Κοινότητα είχε περίπου εκατόν σαράντα μέλη, ενώ η συναγωγή και το σχολείο ήταν σχεδόν κατεστραμμένα. Από τότε η κοινότητα δημιουργήθηκε ξανά. Σήμερα τα 65 μέλη της κοινότητας συνεχίζουν την πορεία τους συνυπάρχοντας αρμονικά μαζί με τους συμπολίτες τους.

Έκτη, βρίσκεται η Εβραϊκή κοινότητα της Χαλκίδας. Οι Εβραίοι, με την άφιξή τους στη Χαλκίδα, περίπου το 586 π. Χ, έμεναν μέσα στο Κάστρο στη βορειοανατολική πλευρά του, κοντά στην Άνω Πύλη, γι' αυτό και πήρε το όνομα "Πύλη των Ιουδαίων". Το 1854 έγινε μία πυρκαγιά η οποία αφάνισε όλα τα αρχεία της εβραϊκής κοινότητας, τη βιβλιοθήκη και πολλά χειρόγραφα από ποιητικές συλλογές και κειμήλια από

δωρεές μεγάλης αξίας. Τρεις παλιοί Κύλινδροι είναι οι μόνοι που σώθηκαν μετά από πολλές προσπάθειες. Οι αναθηματικές στήλες, μας δίνουν πολλές πληροφορίες για τη συγκεκριμένη συναγωγή. Μετά την απελευθέρωση το 1945, πολλοί Εβραίοι από τη Χαλκίδα έφυγαν και πήγαν να εγκατασταθούν μόνιμα στην Αθήνα, το Ισραήλ και την Αμερική. Όμως, η κοινότητα δημιουργήθηκε ξανά και λειτουργεί κανονικά. Σήμερα υπάρχουν περίπου 66 μέλη, τα οποία είναι ενεργά κρατώντας τις παραδόσεις και τα έθιμά τους.

Επόμενη είναι η συναγωγή των Τρικάλων. Από τις ιδιαίτερα δραστήριες Εβραϊκές Κοινότητες της Θεσσαλίας, εκείνη των Τρικάλων, χαρακτηριζόταν από την παρουσία τόσο Ρωμανιωτών όσο και Ασκεναζίμ και Σεφαραδιτών. Στα τέλη του 19ου και αρχές του 20ου αιώνα διέθετε τρεις ξεχωριστές Συναγωγές, μία για την κάθε ομάδα. Οι Εβραίοι της πόλης, περί τα πεντακόσια εξήντα άτομα λίγο πριν από τον πόλεμο, ζούσαν στην πλειοψηφία τους στη γειτονιά που ονομαζόταν «Εβραϊκά». Τα επαγγέλματά τους ήταν έμποροι, βιοτέχνες ή τραπεζίτες. Μερικοί από τους πιο πλούσιους, βοηθούσαν την κοινότητα, αλλά και την πόλη των Τρικάλων. Προπολεμικά, μόνο μία από τις τρεις Συναγωγές είχε μείνει, το «Καάλ Γιαβανίμ», που υπάρχει και σήμερα. Τέλος, ο πληθυσμός της Εβραϊκής κοινότητας των Τρικάλων είναι μικρός και ολοένα μειώνεται και δεν υπερβαίνει τα 40 άτομα .

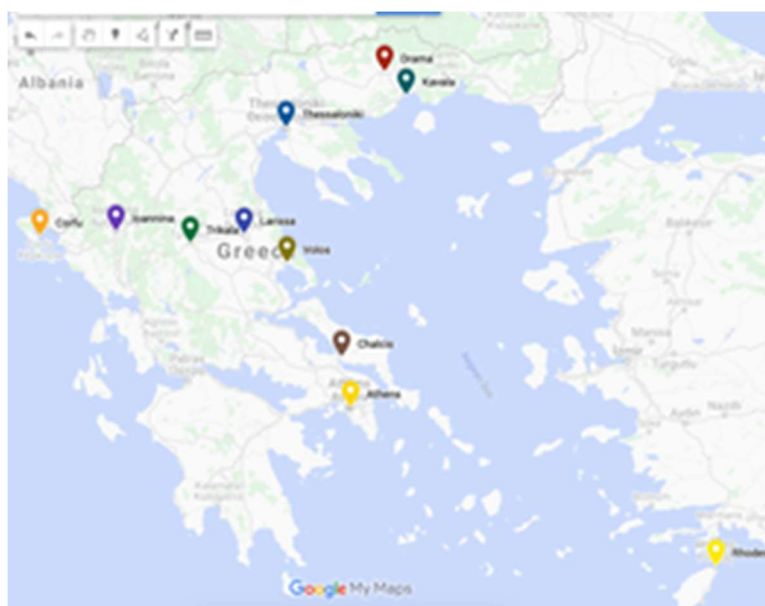
Ακόμα μία ενεργή εβραϊκή κοινότητα είναι αυτή της Ρόδου. Από το 1888 ξεκίνησε να λειτουργεί ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Σχολής Alliance Israélite. Το 1901 λειτούργησε η Σχολή για τα αγόρια και το 1902 για τα κορίτσια. Το σχολικό κτίριο καταστράφηκε από βομβαρδισμούς το 1943. Οι Εβραίοι της κοινότητας της Ρόδου έμεναν σε δύο συνοικίες. Το 1941 ζούσαν στη Ρόδο δύο χιλιάδες Εβραίοι και υπήρχαν τέσσερις Συναγωγές. Η Συναγωγή «Σαλώμ» επέζησε από τον Β' Παγκοσμίου Πόλεμο, όπως και το αρχαίο εβραϊκό νεκροταφείο. Κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος χάθηκαν σχεδόν όλοι οι Εβραίοι της Ρόδου, μόνο 151 άτομα επέζησαν, όμως σήμερα, η κοινότητα απαρτίζεται από περίπου 40 άτομα.

Στη συνέχεια, συναντάμε τη μικρή εβραϊκή κοινότητα η οποία είναι αυτή της Δράμας. Η Δράμα είναι από τις πρώτες πόλεις που είχαν τις μεγαλύτερες ανθρώπινες απώλειες από το Ολοκαύτωμα. Πριν από τον αφανισμό τους, ζούσαν στη Δράμα 1200 Εβραίοι και επέζησαν μόνο 39. Ο τελευταίος εν ζωή Εβραίος σε ολόκληρη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη που κατοικεί στη Δράμα ονομάζεται Ιακώβ Κοέν. Σήμερα, στη Δράμα ο Ιακώβ Κοέν είναι ο μοναδικός Εβραίος πολίτης. Επίσης, στην πόλη της Δράμας το Εβραϊκό νεκροταφείο έχει καταστραφεί και συναγωγή δεν υπάρχει.

Τελευταία ενεργή κοινότητα είναι εκείνη της Καβάλας. Το 1885 χτίστηκε η πρώτη συναγωγή της Καβάλας, ενώ στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Εβραίοι ξεπερνούσαν τους 2000. Υπό την εποπτεία της Alliance Israelite Universelle, λειτουργούσε εβραϊκό δημοτικό σχολείο και νηπιαγωγείο. Αυτά τα σχολεία, παρείχαν εκπαίδευση υψηλού επιπέδου και σε αυτά φοιτούσαν όχι μόνον τα παιδιά των Εβραίων αλλά και των μουσουλμάνων και των χριστιανών της πόλης. Τέλος στην πόλη της Καβάλας

κατοικούν περίπου οκτώ άτομα ενώ η εβραϊκή συναγωγή έχει καταστραφεί από τους Βούλγαρους την περίοδο μετά το Ολοκαύτωμα.

Στη συνέχεια παραθέτω έναν χάρτη τον οποίο έφτιαξα στο google maps ο οποίος μόλις πατηθεί ο σύνδεσμος μας εμφανίζει τις πόλεις τις οποίες έχω αναφερθεί στις εβραϊκές κοινότητές του. Στη συνέχεια, πατάμε όποια πόλη θέλουμε και αυτόματα μεταβαίνει σε πληροφορίες αλλά και φωτογραφίες της πόλης που επιλέξαμε. Ο χάρτης είναι ο εξής:
https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?fbclid=IwAR3f_2H7CZkls9SYgDsTkRk79NgYtqoMc0OC5OHcE1Zqjg0yv0RiBRliQ3c&mid=1DdiSIPQiG1FOgT5p1j_y5biS1d0JXYXP&ll=38.91017240277747%2C23.88959990047544&z=6

2. Τόποι λατρείας Εβραίων, μνημείο των Εβραίων Γιαννιωτών .

Ο Ιουδαϊσμός είναι η θρησκεία των Εβραίων. Ο Ιουδαϊσμός είναι μια από τις παλαιότερες θρησκείες οι οποίες δοξάζουν ένα μόνο θεό και θεωρείται η δέκατη μεγαλύτερη θρησκεία στον κόσμο. Η Τορά είναι το θεμέλιο κείμενο, το οποίο περιλαμβάνει τη φιλοσοφία και τον πολιτισμό του εβραϊκού λαού. Η «Τορά» είναι μέρος του «Τανάκ», το οποίο είναι γνωστό ως Εβραϊκή Βίβλος και περιέχει και άλλα κείμενα, πρακτικές, θεολογικές θέσεις και μορφές οργάνωσης. Ο Ιουδαϊσμός δημιουργήθηκε ως θρησκεία στη Μέση Ανατολή την εποχή του Χαλκού.

Οι τόποι λατρείας των Εβραίων είναι οι Συναγωγές. Οι Εβραίοι θρησκευόμενοι άνδρες ηλικίας άνω των 13 ετών προσεύχονται συνήθως τρεις φορές την ημέρα: το πρωί, το απόγευμα και το βράδυ. Υπάρχουν ειδικές περιστάσεις στο εβραϊκό ημερολόγιο όπου προσθέτουν επιπλέον προσευχές. Η λέξη «Συναγωγή» σημαίνει το «Σπίτι της Συνέλευσης». Οι γυναίκες απαλλάσσονται από τη προσευχή σε μια συναγωγή, αλλά πολλές παρευρίσκονται στη συναγωγή, ιδίως κατά τη διάρκεια των γιορτών. Μέσα στη Συναγωγή, οι γυναίκες δεν κάθονται μαζί με τους άντρες. Στη συναγωγή οι γυναίκες καλύπτουν τα μαλλιά τους και οι άνδρες φορούν ένα σάλι γνωστό και σαν «Ταλίτ» και φυλακτήρια, επίσης γνωστά ως «Τεφιλίν», τα οποία είναι μικρά μαύρα δερμάτινα κουτιά που έχουν μέσα περγαμηνές και καλύπτουν το κεφάλι τους.

Οι Ναοί της Ιερουσαλήμ αποτελούσαν το κέντρο της Εβραϊκής ζωής για περίπου χίλια χρόνια, και η συναγωγή που τους αντικατέστησε συμβολικά και λειτουργικά μετά την καταστροφή, διατηρεί πολλούς κανόνες που αφορούν το τελετουργικό, ακόμα και σήμερα. Σαν δείγμα σεβασμού, όταν οι Εβραίοι προσεύχονται κοιτούν την Ιερουσαλήμ, δηλαδή ανατολικά για τους Εβραίους της Δύσης. Στις συναγωγές του Δυτικού κόσμου, η Συναγωγή τοποθετείται στον ανατολικό τοίχο έτσι ώστε οι πιστοί να είναι στραμμένοι προς τα ανατολικά όταν προσεύχονται. Το Σάββατο είναι η ιερή ημέρα - αργία για τους Εβραίους και ημέρα προσευχής και δεν πρέπει να κάνουν τίποτε άλλο, σε αντίθεση με τους χριστιανούς ορθόδοξους όπου η ιερή μέρα είναι η Κυριακή. Ιερή ημέρα των Μουσουλμάνων είναι η Παρασκευή.

Ένας ακόμη τόπος λατρείας των Εβραίων είναι το Δυτικό τείχος ή Τείχος των Δακρύων. Το τείχος, κατασκευάστηκε τον 19ο αιώνα π.Χ. όταν είχε την εξουσία ο Ηρώδης ο Μέγας, ενώ τα υπόλοιπα στρώματα προστέθηκαν μετά το 700 π.Χ. Βρίσκεται στην Παλιά Πόλη της Ιερουσαλήμ και εκτός από το ορατό κομμάτι του που είναι προσεγγίσιμο από τους προσκυνητές, υπάρχει και αυτό που υπάρχει στους πρόποδες του Όρους του Ναού και βρίσκεται στην μουσουλμανική συνοικία. Το τείχος, έχει ύψος δέκα εννιά μέτρα και μήκος πενήντα επτά μέτρα. Μέχρι το 2002 η είσοδος στο Τείχος των Δακρύων απαγορευόταν στις γυναίκες. Ύστερα από τους σκληρούς αγώνες της WOW (Women of Wall) βλ. παράρτημα και πολλές δικαστικές διαμάχες οι αρχές παραχώρησαν ένα τμήμα ενώ στα δεξιά του τείχους στον γυναικείο πληθυσμό, τοποθετώντας ειδικό διαχωριστικό.

Το Δυτικό Τείχος για αρκετούς αιώνες ήταν σε ένα στενό δρομάκι με δώδεκα μέτρα πλάτος, που θα μπορούσε να φιλοξενήσει μόνο λίγους πιστούς. Αμέσως μετά τον πόλεμο των Έξι Ημερών όμως το 1967 οι Ισραηλινοί έκαναν δικιά τους τη γειτονική αραβική περιοχή για να την προσαρτήσουν στον περίβολο του Τείχους και να μπορεί να φιλοξενήσει πολλούς περισσότερους προσκυνητές.

Επιπλέον, οι πιστοί που πηγαίνουν στο Τείχος των Δακρύων, προσεύχονται για ώρες σιωπηρά, ενώ όσοι επιθυμούν κάθονται όρθιοι ή σε καρέκλες πιο πίσω. Ανάμεσα στις μεγάλες πέτρες του τείχους αφήνουν μικρά χαρτάκια με γραπτές προσευχές και η αποχώρησή τους γίνεται με βήματα προς τα πίσω.

Η 27η Ιανουαρίου είναι η «Ημέρα Μνήμης των Ελλήνων Εβραίων Μαρτύρων και Ηρώων του Ολοκαυτώματος». Είναι μια επίσημη εθνική επέτειος τιμής και μνήμης για τους χιλιάδες Έλληνες Εβραίους που σκοτώθηκαν από τους Γερμανούς ναζί το 1942-1943.

Υπάρχουν αρκετά μνημεία για τους Εβραίους τα οποία βρίσκονται σε όλη την Ελλάδα. Ένα από αυτά είναι το «Μνημείο Εβραιογιαννιωτών» και βρίσκεται στην πόλη των Ιωαννίνων.

Το συγκεκριμένο μνημείο δημιουργήθηκε το 1966 στην εβραϊκή συνοικία της πόλης των Ιωαννίνων από τον Γιώργο Χουλιαρά, ο οποίος γεννήθηκε στα Ιωάννινα το 1947. Έχει σπουδάσει γλυπτική στην Αθήνα και δάσκαλός του ήταν ο Γ. Παππάς. Στη συνέχεια, συνέχισε τις σπουδές του στο West Surrey College of Art που βρίσκεται στην Αγγλία, στο εργαστήριο γλυπτικής και Κεραμικής. Έχει πραγματοποιήσει πολλές εκθέσεις στο Ωδείο Αθηνών ατομικές αλλά και ομαδικές. Πολλά έργα του βρίσκονται εκτός από την Ελλάδα στο εξωτερικό. Επίσης, ο Γιώργος Χουλιαράς είναι ένα από τα μέλη τα οποία έχουν ιδρύσει τον σύλλογο γλυπτών και είναι καθηγητής Γλυπτικής στην Αθήνα.

Όσον αφορά το μνημείο των Γιαννιωτοεβραίων, αυτό δημιουργήθηκε για τη διατήρηση της μνήμης του Ολοκαυτώματος των Εβραίων των Ιωαννίνων που εξοντώθηκαν από τους Γερμανούς.

Ειδικότερα, το συγκεκριμένο μνημείο βρίσκεται σε έναν κεντρικό δρόμο τον οποίο καθημερινά περνούν εκατοντάδες άνθρωποι. Βρίσκεται στην Εβραϊκή συνοικία ανάμεσα στα σπίτια και τα μαγαζιά των Εβραίων κατοίκων. Την 25η Μαρτίου, ο Δήμος μαζί με την Εβραϊκή κοινότητα τιμούν με μία μικρή τελετή τη μνήμη των Εβραίων από τα Ιωάννινα που χάθηκαν άδικα μέσα στα στρατόπεδα του Άουσβιτς. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στην πλατεία Μαβίλη, ενώ υπήρχε φωτογραφικό υλικό από τα γεγονότα εκείνης της ημέρας.

Τέλος, το μνημείο είναι ένα μεταλλικό γλυπτό τοίχου το οποίο απεικονίζει τα συρματοπλέγματα από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, ενώ υπάρχουν ίχνη φωτιάς σε όλη την επιφάνεια του γλυπτού.

Πάνω στη στήλη σχεδόν στη μέση του γλυπτού, υπάρχει μία επιγραφή που είναι χαραγμένα τα εξής λόγια:

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ 1850 ΕΒΡΑΙΩΝ ΣΥΜΠΟΛΙΤΩΝ ΜΑΣ
ΠΟΥ ΣΥΝΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΣΤΙΣ 25 ΜΑΡΤΙΟΥ 1944 ΚΑΙ
ΕΞΟΝΤΩΘΗΚΑΝ ΣΤΑ ΝΑΖΙΣΤΙΚΑ ΣΤΡ/ΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Επίσης, κάτω και δεξιά από την επιγραφή υπάρχει το όνομα του γλύπτη και το έτος κατασκευής:

Φωτογραφία του μνημείου

https://www.digitalglyptotheque.gr/greece_exhibits/%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%B9%CF%89%CF%84%CF%8E%CE%B D-%CE%B5%CE%B2%CF%81%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BD/

3. Η εκπαίδευση των Εβραίων των Ιωαννίνων.

Η εκπαίδευση των Εβραίων των Ιωαννίνων είναι δυνατόν να διαχωριστεί σε τρία μέρη: Πρώτον στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, δεύτερον στην περίοδο που ιδρύθηκε η Alliance και τρίτον την περίοδο μετά την εξόντωση των Εβραίων στο Άουσβιτς.

Όσον αφορά την πρώτη περίοδο, μόνο τα αγόρια είχαν τη δυνατότητα να μορφωθούν και να πηγαίνουν στα σχολεία που υπήρχαν στις δύο συναγωγές για να μάθουν την Εβραϊκή Γλώσσα. Μερικά παιδιά φοιτούσαν σε ελληνικά σχολεία και τα πιο μεγάλα στη Ζωσιμαία σχολή. Πλέον, από το 1872 μπορούσαν να φοιτήσουν και τα κορίτσια. Επίσης, όποιος γονέας ήθελε η κόρη του να μορφωθεί, τα έστελνε στις

ανώτερες τάξεις του ελληνικού σχολείου, του Α' Ελισαβέτειου Παρθεναγωγείου Ιωαννίνων και μετά την απελευθέρωση στην «Αστική Σχολή Θηλέων Ιωαννίνων» και στο Γυμνάσιο Θηλέων, μετά την ίδρυσή του το 1931-1932».

Την περίοδο 1872 ιδρύεται η Ισραηλιτική Εκπαιδευτική Εταιρεία «Χεβράθ Ταλμούδ Τορά», που σημαίνει στην ελληνική διδασκαλία του νόμου. Σκοπός αυτής της εταιρίας, ήταν οι μαθητές πρώτα να μαθαίνουν την Εβραϊκή σαν πρώτη γλώσσα και σαν δεύτερη την ελληνική και τρίτη την τουρκική.

Οι μαθητές, φοιτούσαν στη Ζωσιμαία σχολή Ιωαννίνων όταν τα Ιωάννινα άκμαζαν την περίοδο 1899-1903. Η Ζωσιμαία σχολή παράκμασε όταν ιδρύθηκε η Alliance το 1904, ενώ τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας της δεχόταν μόνο αγόρια. Οι μαθητές εκεί διδασκόταν γαλλικά, εβραϊκά και ελληνικά.

Το 1889, στα Ιωάννινα λειτουργούσε Εβραϊκό εξατάξιο σχολείο το οποίο το συντηρούσαν οι Εβραίοι ευεργέτες. Τα «Ισραηλιτόπουλα» φοιτούσαν στην Καπλάνειο σχολή και στο Ισραηλιτικό Αρρεναγωγείο.

Το 1903, η Εκπαιδευτική Αδελφότητα, ιδρύει το πρώτο Παρθεναγωγείο στα Ιωάννινα όπου διδάσκεται η ελληνική γλώσσα.

Στη συνέχεια, ιδρύεται και ένα σχολείο θηλέων, στο οποίο υπήρχαν εκατόν πενήντα μαθήτριες.

Συνοψίζοντας, σε όλη την πόλη των Ιωαννίνων, υπήρχαν και ήταν σε λειτουργία τέσσερα σχολεία.

Η περίοδος ίδρυσης της Alliance.

Η Ισραηλιτική Εκπαιδευτική Εταιρεία, λόγω του μεγάλου όγκου μαθητών που φοιτούσαν σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης, ζήτησε από τα κεντρικά της Alliance Israélite Universelle στο Παρίσι να λειτουργήσει και μία σχολή δικιά της σχολή, στην πόλη των Ιωαννίνων. Το αίτημα έγινε δεκτό και έτσι στάλθηκε από το Παρίσι το ζεύγος Ηλία Καρμόνα, για να διδάξουν τη γαλλική γλώσσα. Η σχολή στεγαζόταν στο κτίριο «Ταλμούδ Τορά», στο οποίο οι μαθητές ήταν αδιάφοροι για δύο χρόνια περίπου και δεν ήθελαν να μπουν στο νέο παιδαγωγικό σύστημα της σχολής. Το 1905 όμως, δημιουργήθηκαν τάξεις επαγγελματικής κατεύθυνσης για τα αγόρια μόνο οι οποίοι μπαίνοντας μπορούσαν να γίνουν σιδηρουργοί, μαραγκοί, ωρολογοποιοί και αμαξοποιοί.

Ο διορισμός του Διευθυντή της συγκεκριμένης σχολής γινόταν από το Παρίσι. Η σχολή είχε αποκτήσει καλή φήμη και οι μαθητές της ολοένα αυξανόταν. Το 1915 λειτουργούσαν οκτώ τάξεις. Οι ώρες που πήγαιναν στο σχολείο οι μαθητές ήταν 8-1 το πρωί και 2-6 το απόγευμα, με ένα μικρό διάλειμμα για το μεσημεριανό τους φαγητό. Η σχολή έδινε κάθε μέρα στους άπορους μαθητές φαγητό, ενώ κατά τις περιόδους των εβραϊκών εορτών μοίραζε σχολικό υλικό και ρουχισμό. Το πρόγραμμα περιείχε τη διδασκαλία της Εβραϊκής και Ελληνικής γλώσσας και ιδιαίτερη προσοχή στη γαλλική γλώσσα, στην οποία διδάσκονταν η γαλλική ιστορία και λογοτεχνία.

Το 1919, στη σχολή Alliance, εγκαταστάθηκαν οι στρατώνες, επειδή οι στρατώνες είχαν καεί, για τον λόγο αυτό τα μαθήματα γίνονταν στη Συναγωγή. Παρά τις δυσμενείς συνθήκες που προέκυψαν κατά τη διάρκεια του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, λόγω έλλειψης οικονομικών πόρων, η σχολή συνέχισε να λειτουργεί. Την ίδια περίοδο, ο Ιωσήφ Καπούλιας προσλήφθηκε ως δάσκαλος της Γαλλικής Γλώσσας και μετά ο Έλληνας Εβραίος Γιωσέφ Ελιγιά.

Το 1928, η σχολή ήταν υπό την επίβλεψη του Υπουργείου Παιδείας και η ελληνική κυβέρνηση αναγνώρισε τη σχολή η οποία έδινε ιδιαίτερη προσοχή στην ελληνική γλώσσα και προχώρησε σε διορισμό Ελλήνων δασκάλων.

Η Τρίτη περίοδος είναι μετά την εξόντωση των Εβραίων στο Άουσβιτς.

Κατά την τρίτη περίοδο τα παιδιά όσων επέζησαν από το Ολοκαύτωμα πήγαν να μορφωθούν στα κοντινά τους δημοτικά σχολεία, όπως για παράδειγμα στο 9ο Δημοτικό Σχολείο, και στην Καπλάνειο σχολή κυρίως.

Στις 31/12/1946, το τετρατάξιο σχολείο στην οδό Γιωσέφ Ελιγιά, μετατράπηκε σε 9ο τετρατάξιο δημοτικό σχολείον Ιωαννίνων, της εκπαιδευτικής περιφέρειας Ζαγορίου – Μετσόβου.

Κατά τα μέσα του 1950 η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων κατάφερε να ιδρύσει Εβραϊκό τριθέσιο νηπιαγωγείο, ενώ τις δασκάλες που ήταν αδιόριστες στην πρώτη και δεύτερη τάξη με οκτώ μαθητές, τελούσαν τα καθήκοντά τους σε αυτό το σχολείο, τις πλήρωνε η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων.

Το νηπιαγωγείο των «Ισραηλιτόπαιδων» ονομαζόταν «Ιδιωτικόν Φροντιστήριον – Παιδική Χαρά» και οι δασκάλες που είχε δεν ήταν μόνιμες.

Κλείνοντας, τα παραπάνω στοιχεία μας πληροφορούν για την παιδεία των Εβραίων στα Ιωάννινα αλλά και τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν.

4. Νταβιτσόν Εφέντης, ένας Ρωμανιώτης Πασάς στα Γιάννενα

Ο Νταβιτσόν Εφέντης, γεννημένος το 1832, ημερομηνία που αναγράφεται στον τάφο του στα Ιωάννινα ήταν για αρκετά χρόνια αρχηγός της Εβραϊκής κοινότητας και βοήθησε καθοριστικά στην ομαλή συνύπαρξη πολλών εθνοτικών και εθνικών ομάδων. Το 1878, ήταν μέλος του Οθωμανικού Κοινοβουλίου, του Εμπορικού εφετείου στην Πόλη, διαχειριζόταν τα κτήματα του σουλτάνου στην Ήπειρο και επίσης υπήρξε μέλος του διοικητικού συμβουλίου στο «Βιλαέτι» βλ. γλωσσάρι στα Ιωάννινα.

Αρχικά, ο Νταβιτσόν Εφέντης, είχε έναν αδερφό ο οποίος ήταν δέκα τρία μικρότερος που λεγόταν Μεναχέμ Εφέντης. Εκείνη την περίοδο οι πολίτες των Ιωαννίνων δεν ξεπερνούσαν τους είκοσι περίπου χιλιάδες. Στην πόλη τότε υπήρχαν πέντε εκκλησίες, δέκα επτά τζαμιά και το λιγότερο τρεις συναγωγές.

Το πατρικό σπίτι του Νταβιτσόν είχε εβραίους υπηρέτες, όπως είχε και όταν παντρεύτηκε την κυρά Χαννούλα. Το φαγητό που έτρωγε ήταν πάντα μαγεμένο από τη μητέρα του με τοπικά προϊόντα όπως την παστέλλα, το μπομπάρι, τη μπουγάτσα ενώ τα Σάββατα, πήγαινε στις εβραϊκές γιορτές στη συναγωγή που βρισκόταν μέσα στο χώρο του Κάστρου. Από παιδί ακόμα ο Νταβιτσόν έμαθε την τουρκική γλώσσα, για να μπορέσει να δουλέψει στο οθωμανικό δημόσιο, παρακολούθησε επίσης μαθήματα που αφορούσαν την εβραϊκή διδασκαλία και τέλος έμαθε και τη γαλλική γλώσσα.

Ο Νταβιτσόν, ήταν ο πρώτος και ο πιο νέος Εβραίος που προσλήφθηκε από το οθωμανικό κράτος στη δημόσια υπηρεσία. Το 1848, σε ηλικία δέκα έξι ετών, άρχισε να εργάζεται στο Κτηματολόγιο Ιωαννίνων. Ο διορισμός του στο δημόσιο, έγινε

αφορμή για την επαγγελματική του εκπαίδευση. Εκείνη την περίοδο υπήρχαν μόνο οι θρησκευτικές σχολές οι οποίες παρείχαν στα παιδιά μάθηση. Τα πανεπιστήμια ιδρύθηκαν τη δεκαετία του 1860. Ο Νταβιτσόν, εκείνη την περίοδο ήταν ακόμα νέος στη δουλειά του και δεν εμπλεκόταν ακόμα στα πολιτικά. Επειδή δεν είχε παντρευτεί και ήταν μικρός σε ηλικία, έπρεπε να μένει στο σπίτι των γονέων του.

Το 1860, μεταφέρθηκε στη θέση του σημερινού Δημαρχείου των Ιωαννίνων και ταυτόχρονα αυτή τη χρονική στιγμή γνωρίζει την κατά δέκα χρόνια μικρότερη Χαννούλα την οποία πρόκειται να κάνει γυναίκα του. Το ζευγάρι παντρεύτηκε ένα χρόνο από όταν γνωρίστηκε, δηλαδή ο Νταβιτσόν ήταν είκοσι έξι και η Χαννούλα δέκα έξι.

Με βάση τα οθωμανικά αρχεία, το 1857 ο Νταβιτσόν πήγε στον τομέα των οικονομικών στα Γιάννενα. Στη συνέχεια αναμείχθηκε σε θέματα εμπορίου, ο νεαρός Νταβιτσόν βρέθηκε αντιμέτωπος με τους πρόξενους των Μεγάλων Δυνάμεων οι οποίοι προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τα δικαιώματα που έδιναν στους πολίτες.

Ενώ εκείνη την περίοδο ο Νταβιτσόν αρχίζει την επαγγελματική του πορεία, εμφανίζονται άνδρες που πήραν την πρώτη θέση για τη μεταρρύθμιση του κράτους. Αρχικά εκμεταλλεύτηκαν τους σουλτάνους Μετζίτ Α΄ και τον Αμπντούλ Αζίζ και η πορεία αντιστράφηκε και η εξουσία εξ ολοκλήρου πήγε πίσω στο παλάτι του σουλτάνου από το 1878 μέχρι το 1908.

Όμως, την οθωμανική μεταρρύθμιση ακολούθησε ο ακρωτηριασμός της Αυτοκρατορίας. Η δύση της ζωής του Νταβιτσόν από τις όλο και πιο έντονες εντάσεις του έθνους ανάμεσα στους υπηκόους του σουλτάνου, μέχρι ώσπου η απελευθέρωση των Ιωαννίνων από τον ελληνικό στρατό το 1913 θα αλλάξει κατευθείαν τη ζωή της ρωμανιώτικης κοινότητας της πόλης. Τέλος, ο Νταβιτσόν πεθαίνει το 1913 περίπου.

Την περίοδο αυτή, τα Ιωάννινα ζουν αναταραχές και αντικρίζουμε το τέλος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και τα Γιάννενα από μια άλλη οπτική γωνία. Δηλαδή, την πορεία της μικρής σε πληθυσμό αλλά περήφανης ρωμανιώτικης εβραϊκής κοινότητας της πόλης και ταυτόχρονα του Νταβιτσόν Εφέντη.

5. Συνέντευξη Δημάρχου Ιωαννίνων

1) Πόσο παλιά είναι η Εβραϊκή Κοινότητα των Ιωαννίνων; Ποια η σημερινή της κατάσταση; Από πόσα μέλη αποτελείται;

- «Η Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων, είναι μια Ρωμανιώτικη κοινότητα, που σημαίνει ελληνόφωνη κοινότητα. Δεν γνωρίζουμε την ακριβή ημερομηνία που οι Εβραίοι κατοίκησαν την πόλη των Ιωαννίνων. Υπάρχουν μη τεκμηριωμένες ιστορικές πληροφορίες για τον 8 - 9ο αιώνα. Η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την παρουσία των Εβραίων είναι ένα χρυσόβουλο του Ανδρονίκου του Β' του Παλαιολόγου. Είναι γύρω στο 1300 με το οποίο αναγνωρίζει την παρουσία των Εβραίων και δίνει συγκεκριμένα προνόμια στην Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων. Ίσως αυτό το χρυσόβουλο να είναι

η πρώτη γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη της πόλης των Ιωαννίνων. Γιατί δεν έχει εξακριβωθεί από τα ιστορικά στοιχεία, το πότε δημιουργήθηκε ακριβώς η πόλη των Ιωαννίνων. Σήμερα η Εβραϊκή κοινότητα είναι μια πολύ μικρή κοινότητα των 40 περίπου ατόμων, που δίνουμε μια μάχη με το χρόνο για να διατηρήσουμε τόσο τα μνημεία όπως η Συναγωγή, τα μνημεία και την πολιτιστική παράδοση».

2) Η Εβραϊκή Συναγωγή αποτελεί το κέντρο, την καρδιά της κοινότητάς των Ιωαννίνων. Πότε πρωτοϊδρύθηκε, πού στεγάζεται, ποιοι ήταν οι σημαντικότεροι ραβίνοι της και ο σημερινός της και ποιος ο ρόλος της;

- «Σήμερα, είναι εν ζωή η μία από τις δύο Εβραϊκές Συναγωγές που είχε η πόλη, το μέσα συναγωγή, δηλαδή η Συναγωγή εντός του Κάστρου, που βρίσκεται στην οδό Ιουστινιανού ακριβώς δίπλα στα τείχη του Κάστρου και είναι περίπου 200 χρόνων. Ενώ υπήρχε και το έξω συναγωγή στην σημερινή οδό Γιοσέφ Ελιγιά που καταστράφηκε κατά την διάρκεια της Γερμανικής κατοχής και παρέμενε έτσι ως την δεκαετία του 1960, όπου κατεδαφίστηκε. Το μέσα Συναγωγή (η Συναγωγή), σύμφωνα με μία πινακίδα που υπάρχει στην είσοδο φαίνεται ότι χτίστηκε το 1829 αλλά μάλλον, χτίστηκε σε έδαφος Συναγωγής που υπήρχε για πολλά χρόνια στην ίδια περιοχή. Η Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων δεν είχε φημισμένους ραβίνους βλ. παράρτημα, αλλά είχε πολύ σημαντικούς ιερουργούς βλ. παράρτημα, οι οποίοι ήταν σαν τους ραβίνους. Επί πολλές εκατονταετίες, οι ιερουργοί ήταν πάρα πολύ καλοί μελετητές των ιερών γραφών. Σήμερα δεν υπάρχει ιερουργός ή ραβίνος. Ένα από τα μέλη της κοινότητας έχει την δυνατότητα στις γιορτές να διαβάζει ορισμένα κομμάτια από το Τανάκ βλ. γλωσσάρι και σε μία μεγάλη γιορτή που είναι το Yom Kippur (Γιόμ Κηπούρ) βλ. γλωσσάρι, και γιορτάζεται περίπου Σεπτέμβριο με Οκτώβριο, την ημέρα του εξιλασμού, η οποία είναι και η πιο σημαντική Εβραϊκή γιορτή και στην οποία οι Γιαννιώτες από όλο τον κόσμο έρχονται για να την γιορτάσουν στα Γιάννενα και αυτό είναι από τα πιο σημαντικά γεγονότα. Φανταστείτε ότι έγινε και φέτος τον Οκτώβριο παρά τα αυστηρά περιοριστικά μέτρα ήρθε κόσμος από την Αμερική, τον Καναδά, την Αθήνα, την Θεσσαλονίκη και το Ισραήλ και γιόρτασε εδώ. Υπάρχει ένας ιερουργός ο οποίος κατάγεται από τα Γιάννενα και ζει στην Αθήνα, ο οποίος έρχεται και κάνει την λειτουργία με την παραδοσιακή Γιαννιώτικη - Ρωμανιώτικη μελωδία η οποία είναι απόλυτα διακριτή από την αντίστοιχη μελωδία των άλλων Εβραϊκών κοινοτήτων της χώρας που είναι επηρεασμένες από τη Σεφαραδίτικη βλ. γλωσσάρι παράδοση, δηλαδή την Ισπανόφωνη παράδοση. Οι περισσότερες εβραϊκές κοινότητες της χώρας είναι Σεφαραδίτικες Προέρχονται δηλαδή από κατοίκους που κατοικούσαν τον 15ο αιώνα στην Ιβηρική Χερσόνησο ευρύτερα, διώχθηκαν από την Ιερά Εξέταση από τα εδάφη της Ιβηρικής Χερσονήσου και ήρθαν στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με κέντρο αυτού του Σεφαραδίτικου – Ισπανόφωνου εβραϊσμού στην Θεσσαλονίκη που λεγόταν και Μάνα Ιερουσαλήμ η οποία θεωρούνταν το κέντρο σε παγκόσμια ακτινοβολία. Αντίθετα τα Ιωάννινα και άλλες λίγες κοινότητες κατάφεραν παρά την είσοδο των Σεφαραδιτών κατάφεραν να διατηρήσουν τον ελληνόφωνο Ρωμανιώτικο χαρακτήρα και έτσι αν η πρωτεύουσα του Σεφαραδίτικου εβραϊσμού είναι η Θεσσαλονίκη, τα Ιωάννινα είναι πρωτεύουσα του Ρωμανιώτικου εβραϊσμού».

3) Ποια τα ήθη και τα έθιμα – πολιτιστικές εκδηλώσεις που διατηρούνται μέχρι και σήμερα από την Εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων;

«Ευτυχώς σήμερα καταφέρνουμε να διατηρούμε πολλά ήθη και έθιμα αυτής της μακρόχρονης παράδοσης του Ρωμανιώτικου εβραϊσμού. Πρώτον, η αρχιτεκτονική της Συναγωγής είναι τελείως διαφορετική από την αρχιτεκτονική των Σεφαραδίτικων συναγωγών, δηλαδή η δομή της συναγωγής των Στεριωτών στη Θεσσαλονίκη που είναι και μεγαλύτερη, βλέπουμε ότι έχουν τελείως διαφορετική αρχιτεκτονική. Εάν για παράδειγμα παρακολουθήσουμε την ίδια λειτουργία του Σαββάτου στη Θεσσαλονίκη το πρωί, όπως είναι στην εκκλησία και την αντίστοιχη λειτουργία του Σαββάτου στα Ιωάννινα, θα παρατηρήσουμε ότι είναι δύο διαφορετικές λειτουργίες. Η μελωδία η Σεφαραδίτικη είναι τελείως διαφορετική από τη Ρωμανιώτικη η οποία επειδή έχει μεγάλη επιρροή και συνύπαρξη επί αιώνες με τον γηγενή πληθυσμό, είναι βυζαντινή μελωδία ουσιαστικά. Η Ρωμανιώτικη είναι επηρεασμένη, γιατί τα ήθη και τα έθιμα της Εβραϊκής κοινότητας των Ιωαννίνων μπλέκονται με τα ήθη και τα έθιμα των τοπικών κοινωνιών. Έτσι λοιπόν και στα λατρευτικά σκεύη στην Εβραϊκή συναγωγή των Ιωαννίνων βλέπουμε πολύ ασήμι μπροστά στο ιερό. Αυτά είναι χαρακτηριστικά δείγματα της Γιαννιώτικης Συναγωγής και δεν υπάρχουν πουθενά αλλού στον κόσμο, γιατί η αργυροχοΐα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της πόλης. Αυτό, πέρασε στην εβραϊκή κοινότητα η οποία χρησιμοποιούσε τα ασημικά όχι μόνο στο σπίτι όπως έχουμε όλοι τα ασημικά στα σπίτια μας σαν διακοσμητικά, αλλά η κατεργασία του ασημιού πέρασε και στη θρησκευτική λατρεία. Επίσης, υπάρχουν χαρακτηριστικά της Εβραϊκής κουζίνας που είναι διαφορετικά από τα αντίστοιχα φαγητά για παράδειγμα της Θεσσαλονίκης, Αυτό το θυμάμαι από τα φαγητά που έφτιαχνε η μητέρα μου, τα οποία ήταν διαφορετικά από εκείνα που έφτιαχναν οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης. Υπάρχουν επομένως πολλά ήθη και έθιμα, όπως παραδείγματος χάρη μία Γιαννιώτικη γιορτή η οποία δεν υπήρχε πουθενά αλλού και ονομάζεται *Irtaman* που βγαίνει από τη λέξη ήρθαμε. Η συγκεκριμένη γιορτή γίνεται την εποχή μεταξύ Φεβρουαρίου και Μαρτίου για την ακρίβεια και γίνεται μόνο στην πόλη των Ιωαννίνων. Ένα άλλο χαρακτηριστικό δείγμα της παράδοσης είναι τα Σεφαραδίτικα τραγούδια, όπως για παράδειγμα η Σαβίνα Γιαννάτου βλ. παράρτημα, όπως και πολλοί άλλοι μεγάλοι ερμηνευτές τραγουδάνε. Αντίθετα, τα τραγούδια των Γιαννιωτοεβραίων είναι ένα «ρυάκι» του δημοτικού τραγουδιού με τελείως διαφορετική μελωδία. Υπάρχει λοιπόν μία πολύ πλούσια παράδοση την οποία προσπαθούμε να την διατηρήσουμε. Αυτό είναι πολύ δύσκολο να το διατηρήσουν σαράντα άνθρωποι, όμως έχω να αναφέρω ένα ενδιαφέρον πράγμα, το γεγονός ότι οι Ρωμανιώτες δεν είναι μόνο στα Ιωάννινα, αλλά βρίσκονται και στην Αθήνα. Για παράδειγμα, υπάρχουν δύο συναγωγές στην Αθήνα, εκ της οποίας η μία είναι η επίσημη συναγωγή και απέναντι από την επίσημη συναγωγή της Αθήνας βρίσκεται «Το Γιαννιώτικο Συναγωγή», από συγγενείς μας που εδώ και εκατό χρόνια όπως έφευγαν λόγω της αστυφιλίας πήγαν στην Αθήνα, είχαν τη δική τους παράδοση και λειτουργούσαν τη δική τους συναγωγή με το δικό τους τρόπο. Επίσης, πρόσφυγες έφυγαν και πήγαν στην Αμερική τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα το μέχρι το 1920 με τη μαζική μετανάστευση χριστιανών και εβραίων προς την Αμερική.

Εκεί λοιπόν εγκαταστάθηκαν τα πρώτα χρόνια στην Νέα Υόρκη, στο Μανχάταν και εκεί έχω άπλετους συγγενείς, μπορεί να έχω και 100 δεύτερα ξαδέρφια. Μετά την εκλογή μου δέχθηκα άπλετα μηνύματα από συγγενείς μου τους οποίους δεν γνώριζα μέχρι τότε, λέγοντας ότι «είμαστε περήφανοι για σένα και τα λοιπά». Εκεί λοιπόν στην καρδιά του Μανχάταν, πριν από περίπου 90 χρόνια ίδρυσαν Συναγωγή Γιαννιώτικη η οποία λέγεται Kehila Kedosha Janina. Λειτουργεί αδιαλείπτως επί 90 χρόνια ως η Συναγωγή των ελληνόφωνων Γιαννιωτοεβραίων της Νέας Υόρκης η οποία λειτουργεί το Σάββατο σαν Συναγωγή και σαν Μουσείο την Κυριακή. Κάνουν γιορτές ελληνικές και χιλιάδες κόσμος το επισκέπτεται και η ελληνική σημαία δεσπόζει έξω από την εβραϊκή συναγωγή. Υπάρχει μια πολύ οργανωμένη αδελφότητα των Εβραίων της Νέας Υόρκης που υποστηρίζει τους Εβραίους των Ιωαννίνων ηθικά και υλικά ώστε να επιβιώσουμε και να διατηρήσουμε αυτή την πλούσια παράδοση. Κάθε χρόνο επισκέπτονται την πόλη μας κάνοντας γάμους και άλλες θρησκευτικές τελετές. Οπότε είναι μια πολύ ενδιαφέρουσα ομάδα Γιαννιωτών που βρίσκονται στην Αμερική όπως επίσης γιαννιώτικη συναγωγή υπάρχει και στην Ιερουσαλήμ, η οποία επίσης είναι σημαντική. Δηλαδή, δεν είμαστε μόνοι μας, αλλά έχουμε μία ικανή διασπορά που μας στηρίζει και στην Ελλάδα και εκτός της Ελλάδας».

4) Η οικογένειά σας διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στα Γιάννενα και κυρίως ο πατέρας σας. Μιλήστε μας για την οικογένειά σας, ποια η δράση της γενικότερα στα Γιάννενα;

Ο Δήμαρχος θυμάται τους γονείς του λέγοντας «Ο πατέρας μου, είχε τελειώσει την Εμπορική Σχολή, ήταν έμπορος στα Ιωάννινα, πράγμα το οποίο έκανε και στην συνέχεια κατά την διάρκεια της κατοχής, το ίδιο και η μητέρα μου, που ήταν επίσης κόρη εμπόρων. Θα ήθελα να κλείσω με το γεγονός ότι αποτελούνταν από φιλήσυχους ανθρώπους παρόλο που η μεγάλη καταστροφή που βίωσαν στη ζωή τους, να χάσουν δηλαδή όλους τους συγγενείς τους, γονείς και αδέρφια κατάφεραν σε πολύ δύσκολες συνθήκες του μετεμφυλιακού κράτους και της πόλης να φτιάξουν ξανά τις ζωές τους. Όπως το να κάνουν παιδιά, να τα μεγαλώσουν με υποδειγματικό τρόπο, να προσπαθήσουν να τα εφοδιάσουν με όλα εκείνα τα εργαλεία για να μπορέσουν να σταθούν. Νομίζω ήταν οι ήρωες μιας δύσκολης ζωής και ζωντανοί μάρτυρες της μεγαλύτερης καταστροφής που έγινε στην παγκόσμια ιστορία».

4α) Μιλήστε μας για το Ολοκαύτωμα και για τους Εβραίους αντιστασιακούς στο βουνό; σας παρακαλούμε, όσο κι αυτό αν σας είναι οδυνηρό...

Ο Κύριος Δήμαρχος αναφέρεται στο ολοκαύτωμα αναφέροντας ότι «Υπό γερμανική κατοχή βρισκόταν περίπου 2000 Εβραίοι. Στις 25 Μαρτίου του 1944 έγινε η σύλληψη περίπου 1900 Εβραίων της πόλης των Ιωαννίνων, την ημέρα της εθνικής μας επετείου, οι οποίοι εστάλησαν με φορτηγά στη Λάρισα και από εκεί αφού μαζεύτηκαν οι Εβραίοι των υπόλοιπων εβραϊκών κοινοτήτων, με τρένο στο Άουσβιτς, έφτασαν σαν σήμερα 10 Απριλίου και το 90% εξοντώθηκε στα στρατόπεδα άμεσα. Επέστρεψαν μόνο 100 άτομα. Έτσι οι συνολικές απώλειες ήταν 92%, δηλαδή οι απώλειες της κοινότητας των Ιωαννίνων είναι οι μεγαλύτερες σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ουσιαστικά δηλαδή πρόκειται για μια ολοκληρωτική καταστροφή. Πολλοί λίγοι διασώθηκαν και από αυτούς λίγοι εντάχθηκαν στην Αντίσταση και σήμερα εξετάζεται από επιφανείς ιστορικούς η συμμετοχή των Εβραίων και ειδικότερα των Γιαννιωτοεβραίων στην Αντίσταση και ορισμένοι ακολούθησαν μία άλλη πορεία όπως οι γονείς μου που ήταν τα μικρότερα παιδιά των οικογενειών και δεν είχαν υποχρεώσεις. Το δίκτυο διαφυγής ήταν ότι με την άφιξη των Γερμανών το καλοκαίρι του 1943 στην Αθήνα και τα Γιάννενα την δεύτερη φορά δηλαδή, γιατί οι Γερμανοί μπήκαν στα Γιάννενα το 1941 αφήνοντας την πόλη όμως στους Ιταλούς, οπότε μεταξύ 1941-1942 ήταν υπό Ιταλική κατοχή. Οι Ιταλοί δεν πήραν αντιεβραϊκά μέτρα. Όμως, με την άφιξη των Γερμανών το 1943, ενώ είχε μεσολαβήσει η εκτόπιση των Εβραίων στην Θεσσαλονίκη επομένως και στα Ιωάννινα κατάλαβαν ότι κάτι δεν πάει καλά. Άτομα που δεν είχαν υποχρεώσεις, κρύφτηκαν σε συγγενείς τους στην Αθήνα και εκεί ένα δίκτυο που είχε οργανωθεί, στο οποίο πρωτοστατούσε η Εθνική Αντίσταση κυρίως το ΕΑΜ με την χρηματοδότηση που εβραϊκού πρακτορείου που βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη και της Βρετανικής αποστολής στην Ελλάδα δημιουργήθηκε ένα δίκτυο, το οποίο λειτουργούσε στην Εύβοια, κυρίως στους Τσακαίους της Εύβοιας. Δηλαδή Έλληνες αντιστασιακοί, Βρετανοί που δρούσαν στην Ελλάδα και Εβραίοι διωκόμενοι έφταναν με την βοήθεια αυτού του δικτύου στην Εύβοια και από εκεί με πλοία περνούσαν απέναντι μέσω Σάμου, στην Σμύρνη και εκεί τους παραλάμβανε το Ελληνικό Προξενείο καθώς υπήρχε Ελληνικό Προξενείο της εξόριστης Ελληνικής Κυβέρνησης. Εκεί, οι εβραϊκές κοινότητες τους διοχέτευαν στην τότε υπό Βρετανική κατοχή Παλαιστίνη, δηλαδή στο σημερινό κράτος του Ισραήλ. Εκεί υπήρχαν και συμπατριώτες μας που βοηθούσαν. Οι γονείς μου έμεναν εκεί μέχρι την λήξη της κατοχής και το 1945 μεσούντος δηλαδή του εμφυλίου επέστρεψαν στα Ιωάννινα, την πόλη τους βρίσκοντας μία άλλη πόλη στην ουσία. Σπίτια καμένα, Συναγωγή κατεδαφισμένη, τα σπίτια τους ήταν κατοικημένα από άλλους ανθρώπους και τα υπόγεια ήταν σκαμμένα για να πάρουν τις εβραϊκές περιουσίες. Αυτή ήταν η πορεία κάποιων ανθρώπων των Ιωαννίνων περίπου τριάντα, άλλοι τριάντα περίπου ήταν στην Εθνική Αντίσταση, ενώ εκατό γύρισαν από τα στρατόπεδα του Άουσβιτς. Επομένως όταν επανασυστάθηκε το 1945 η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων αριθμούσε σε εκατόν εξήντα με-εκατόν εξήντα πέντε άτομα. Σιγά σιγά ο αριθμός των Εβραίων μειωνόταν και λόγω της δύσκολης συγκυρίας με τον εμφύλιο άλλοι πήγαν στην Αθήνα προωθώντας το κίνημα της αστυφιλίας άλλοι μετανάστευσαν μετά το 1948 στο κράτος του Ισραήλ που είχε τότε δημιουργηθεί, άλλοι φύγαν πήγαν στην Αμερική και έτσι σιγά σιγά η κοινότητα έφθινε. Αν κάποιος θέλει να διαβάσει για τον μηχανισμό της διάσωσης, είναι ένα βιβλίο του Ιακώβ Σίμπη μαζί με την Κατερίνα Λάμψα «Η διάσωση» βλ. παράρτημα, που πρόσφατα βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών και έχει ενδιαφέρον γιατί εκεί βρήκα το όνομα του πατέρα μου στο αρχείο του ελληνικού προξενείου της Σμύρνης».

5) Θα θέλατε να μας πείτε λίγα λόγια για το νεκροταφείο των Ιωαννίνων;

«Το εβραϊκό νεκροταφείο έχει ένα μυστήριο. Η επίσημη πινακίδα αναφέρει ότι δημιουργήθηκε το 1960. Ωστόσο, φαίνεται ότι και στον ίδιο χώρο υπήρχε πάλι νεκροταφείο, γιατί αρχαιολόγοι από το Ισραήλ ανακάλυψαν ένα τάφο από το 1490.

Άρα λοιπόν πρόκειται για παλιότερο νεκροταφείο το οποίο ανακαινίστηκε. Είναι γνωστό ότι οι Εβραίοι δεν ξεθάβουν τους νεκρούς τους παρά μόνο κάτω από βίαιες συνθήκες, γι' αυτό βλέπουμε ορισμένα παλαιά εβραϊκά νεκροταφεία, όπως το νεκροταφείο της Πράγας για παράδειγμα, το οποίο είναι το πιο εντυπωσιακό νεκροταφείο του κόσμου, όπως και σε δεύτερο βαθμό, αυτό της Βαρσοβίας. Είναι ένα τεράστιο νεκροταφείο που συμπεριλαμβάνει μία πλατεία μαζί με μία Παιδική Χαρά, την οποία δώρισε η κοινότητα στον δήμο για να γίνει πάρκο και είναι μία πρόκληση για να μπορέσουν να το διατηρήσουν σε καλή κατάσταση. Δηλαδή οι Οθωμανοί για παράδειγμα είχαν την δυνατότητα να το κάνουν αυτό, θέλοντας να πολεοδομήσουν μια περιοχή, αυθαιρετούσαν λόγω του ότι είχαν την εξουσία».

6) Ποιο το έργο που έχει αναπτύξει η Εβραϊκή κοινότητα στις μέρες μας στην περιοχή των Ιωαννίνων και γενικότερα της Ηπείρου και των Επτανήσων; Υπάρχει Σχολείο για την εκμάθηση της Εβραϊκής γλώσσας και τη θρησκευτική διαπαιδαγώγηση των νέων;

-«Εκείνο το οποίο προσπάθησα να κάνω μέσα από την ανάληψη των καθηκόντων και τις Προεδρίες της κοινότητας από εμένα περίπου το 2000, μία εικοσαετία, είναι να διατηρήσω την κοινότητα σαν ένα ζωντανό κομμάτι της κοινωνίας της πόλης των Ιωαννίνων. Η συμμετοχή σε όλες τις δραστηριότητες, την προσπάθεια να συμβάλλει καταλυτικά η κοινότητα στην προσέλκυση επισκεπτών και από το Ισραήλ. Γιατί όταν ανοίγει η τουριστική αγορά του Ισραήλ, η Γιαννιώτικη Εβραϊκή κοινότητα είναι ένας ελκυστικός προσορισμός λαμβάνοντας υπ' όψιν και της Γιαννιώτικης Εβραϊκής Κοινότητας στο Ισραήλ. Έτσι, διαδραματίσαμε έναν κεντρικό ρόλο στην προσέλκυση επισκεπτών και στη διατήρηση ανοιχτής της συναγωγής που έρχονται επισκέπτες Εβραϊκού θρησκευάτος από όλο τον κόσμο. Οι επισκέπτες επίσης, εκδηλώνουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον με την έκδοση των βιβλίων έτσι ώστε να καταγραφεί και να διαδοθεί η ιστορία του Γιαννιώτικου – Ρωμανιώτικου Εβραϊσμού και με την έκδοση (δημιουργία) ενός ντοκιμαντέρ το οποίο έχει ως τίτλο «Ρωμανιώτες, οι Έλληνες Εβραίοι των Ιωαννίνων», το οποίο έχει πολύ ενδιαφέρον γιατί κωδικοποιεί αυτή την πλούσια ιστορία των Ελλήνων Εβραίων των Ιωαννίνων, έτσι ώστε να έχουμε απτά μνημεία αυτής της παρουσίας. Προσπαθήσαμε να αποτελέσουμε το κέντρο δραστηριοτήτων. Πριν από επτά χρόνια, το 2014, γιορτάστηκε η μνήμη για τα εβδομήντα χρόνια με τη συμμετοχή Πρέσβων από είκοσι πέντε χώρες, έγινε μία πολύ μεγάλη εκδήλωση στην πόλη των Ιωαννίνων που έκανε την πόλη μας γνωστή και όταν μιλάμε για εξωστρέφεια της πόλης, εννοούμε το να γίνει κάτι σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα Ιωάννινα, είναι μία πολυπολιτισμική πόλη που αναδεικνύει όλες τις ιδιαιτερότητές της. Προσπαθήσαμε με κάθε τρόπο να το καταφέρουμε αυτό και να κάνουμε την πόλη ένα κέντρο στην ευρύτερη περιφέρεια. Πιστεύω ότι η κοινότητα όντως σε ένα βαθμό με τις λίγες δυνάμεις που είχε, το έχει πετύχει αυτό. Τώρα η πρόκληση αφορά και εμένα με τη δική μου ιδιότητα ως Δημάρχου της πόλης, να αξιοποιήσω αυτή την πλούσια παράδοση. Όσον αφορά για τα σχολεία που με ρωτάς, όταν ήμασταν νέα παιδιά υπήρχε Εβραϊκό Δημοτικό σχολείο το οποίο είχε λίγους μαθητές και ήταν συνήθως διθέσιο και λειτούργησε μέχρι το 1964. Ήμουν Τετάρτη δημοτικού όταν πια τα παιδιά έγιναν τόσο λίγα που δεν μπορούσε να σταθεί ένα

σχολείο και αυτό ήταν και αντιεκπαιδευτικό. Την εποχή εκείνη, δηλαδή τη δεκαετία του 1950 – 1960 και στο πλαίσιο του Εβραϊκού Δημοτικού σχολείου, το οποίο κατά τα άλλα ήταν κανονικό δημοτικό σχολείο αλλά στην ώρα των θρησκευτικών οι μαθητές διδασκόταν Εβραϊκά ως γλώσσα και την Εβραϊκή Θρησκευτική παράδοση, ήταν δηλαδή τα θρησκευτικά χωρίς να είναι τίποτα διαφορετικό. Έτσι λοιπόν υπήρχε τότε η δυνατότητα μέχρι περίπου το 1970 να διδαχθεί η Εβραϊκή γλώσσα με τον ερχομό Εβραιοδιδασκάλων οι οποίοι προσπαθούσαν να μας μάθουν όσα πράγματα μπορούσαν. Επίσης, υπήρχε και ο πνευματικός τότε ηγέτης της Εβραϊκής Κοινότητας, ο Ιωσήφ Μάτσας, φιλόλογος στο επάγγελμα ήταν μία σημαντική προσωπικότητα και μαζί με τους υπόλοιπους δασκάλους προσπαθούσαν να μας μάθουν τις βασικές αρχές της Εβραϊκής παράδοσης και της Εβραϊκής θρησκείας, έτσι ώστε να έχουμε μία στοιχειώδη Εβραϊκή παιδεία. Όλο αυτό όμως, από το 1970 και μετά παύει να υπάρχει. Στα νέα παιδιά υπάρχει μία αμηχανία, τα οποία μεγαλώνουν και σαν Εβραίοι αλλά χωρίς να έχουν αντιληφθεί τίποτα από την Εβραϊκή θρησκεία και την Εβραϊκή πολιτιστική παράδοση. Από εκεί και πέρα ο καθένας μόνος του οφείλει να μελετήσει και την Εβραϊκή θρησκεία, αλλά αυτό που με ενδιαφέρει περισσότερο είναι να μελετήσει την πλούσια πολιτιστική παράδοση. Όσον αφορά το χριστιανισμό, πιστεύω ότι υπάρχει ένας λανθασμένος και θολός τρόπος διδασκαλίας της χριστιανικής θρησκείας στα σχολεία γι' αυτό το λόγο οι μαθητές χάνουν το ενδιαφέρον τους. Αν διδασκόταν ο χριστιανισμός με τη φιλοσοφική του ενατένιση, ή με τις διαφορές που έχει από άλλες θρησκείες οι μαθητές θα μάθαιναν σημαντικά πράγματα. Αν δεν διδαχθούν κάποια βασικά πράγματα η θρησκεία καταλήγει να γίνεται μία παράδοση την οποία δεν καταλαβαίνουν».

6α) Υπάρχει επικοινωνία της Εβραϊκής συναγωγής των Ιωαννίνων με άλλες συναγωγές του εξωτερικού; Αν ναι με ποιες;

«Όπως είπαμε και πριν η Εβραϊκή Συναγωγή των Ιωαννίνων έχει επικοινωνία με την Αθήνα, αλλά κυρίως με τη Νέα Υόρκη, έχουμε οργανική σύνδεση, μιλάμε, επισκεπτόμαστε τη Συναγωγή της Νέας Υόρκης, έρχονται εκείνοι σε εμάς και γενικότερα υπάρχει μία πολύ καλή σχέση αλληλοϋποστήριξης».

7) Στα Ιωάννινα υπάρχει οδός με το όνομα Γιωσέφ Ελιγιά αλλά και το άγαλμά του. Ο Γιωσέφ Ελιγιά ήταν Έλληνοεβραίος ποιητής. Ποιο το έργο του στην κοινότητα των Ιωαννίνων;

Ο Δήμαρχος αναφέρεται στον ποιητή Γιωσέφ Ελιγιά λέγοντας «Ο Γιωσέφ Ελιγιά ζούσε τα πρώτα χρόνια του 20ου αιώνα. Είναι ένας από αυτούς τους ποιητές που θεωρούνται ελάσσονες, δηλαδή σαν τον Παλαμά. Ο Γιωσέφ Ελιγιά πέθανε στην πολύ μικρή ηλικία των τριάντα τριών ετών από τύφο, αφήνοντας ωστόσο πίσω του ένα πολύ πλούσιο έργο. Ορισμένα ποιήματά του παρουσιάζουν πραγματικά πολύ μεγάλο ενδιαφέρον και για εμάς τους Γιαννιώτες, γιατί ο Γιωσέφ Ελιγιά είναι ο ποιητής της Παμβώτιδας, την οποία ύμνησε μέσω των ποιημάτων του. Υπάρχουν μερικά ποιήματα του που αναφέρονται στη λίμνη Παμβώτιδα και όταν διοργανώνουμε εδώ στα Γιάννενα εκδηλώσεις και ποιητικές βραδιές, κανένας δεν παραλείπει να διαβάσει ποιήματα για την Παμβώτιδα. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι τα ποιήματα του

Γιωσέφ Ελιγιά έχουν μελοποιηθεί σε ένα διπλό CD μαζί με ένα βιβλίο, οπότε μπορούμε να ακούσουμε τα ποιήματα και μελοποιημένα. Το συγκεκριμένο, το είχαμε παρουσιάσει στις 27 Ιανουαρίου το 2020 στο Πνευματικό Κέντρο Ιωαννίνων. Πέρα όμως από το ποιητικό έργο, ήταν μεταφραστής της βιβλικής και μεταβιβλικής ποίησης, ήξερε γαλλικά και εβραϊκά και άφησε πίσω του ένα σημαντικό μεταφραστικό έργο. Ο συγκεκριμένος, έχει μεταφράσει και το «Άσμα Ασμάτων» βλ. παράρτημα του Σολομώντα. Ακόμα ένα γεγονός το οποίο έχει ενδιαφέρον γιατί θεωρείται ένα από τα πολλά επιτεύγματά του είναι ότι ο Γιωσέφ Ελιγιά κατάφερε να φέρει σε επικοινωνία την εβραϊκή παράδοση με τον Ελληνικό πολιτισμό και αποτέλεσε τη γέφυρα αυτών των δύο γιατί τα γνώριζε και τα δύο πολύ καλά. Υπάρχει ακόμα και ένα δίτομο βιβλίο του Αλμπέρτο Ναρ , ο οποίος έχει κωδικοποιήσει όλο το έργο του Γιωσέφ Ελιγιά. Επίσης, ο Γιωσέφ Ελιγιά τασσόταν υπέρ των αριστερών. Κυνηγήθηκε λόγω των αριστερών του φρονημάτων την περίοδο 1925 – 1927 και στη συνέχεια αναγκάστηκε να φύγει από τα Ιωάννινα. Έμενε ακριβώς δίπλα από το σπίτι που γεννήθηκα, γιατί γεννήθηκα στην οδό «Γιωσέφ Ελιγιά», όπου αυτός ο δρόμος λεγόταν προπολεμικά « Μαξ Νορντάου» ο οποίος ήταν εξίσου Εβραίος διανοητής και στη συνέχεια ο Δήμος αποφάσισε να κινηθεί για να τιμηθεί ο Γιωσέφ Ελιγιά αλλάζοντας το όνομα της οδού κάνοντάς την «Γιωσέφ Ελιγιά» η οποία μέχρι σήμερα διατηρεί αυτό το όνομα. Επίσης, υπάρχει το (διήγημα) «Σαμπεθάι Καμπιλής» από «Το τέλος της μικρής μας πόλης» βλ. παράρτημα του Δημήτρη Χατζή που αναφέρεται πάνω στην ιστορία ενός διπλού προόδου συντήρησης του Γιωσέφ Ελιγιά με τον κατοχικό ηγέτη της κοινότητας και για πολλούς ένοχο για το τι έχει συμβεί με το «Σαμπεθάι Καμπιλής». Ο Γιωσέφ Ελιγιά, έφυγε από τα Ιωάννινα γιατί διορίστηκε καθηγητής Γαλλικών στο Κιλκίς, στη συνέχεια όμως αρρώστησε με τύφο και πέθανε».

8) Σήμερα έχετε εκλεγεί Δήμαρχος της πόλης των Ιωαννίνων, ο πρώτος Έλληνας Δήμαρχος Εβραϊκού θρησκευόμενος. Το έργο σας είναι βαρύ και δύσκολο. Ως Δήμαρχος, πώς βλέπετε το μέλλον της πόλης μας;

«Κάτι το οποίο έχει συζητηθεί αρκετά είναι το γεγονός ότι ήταν ίσως για πολλούς μία έκπληξη, γιατί δεν ήταν εύκολο κάτω από τις ιδιαίτερες συνθήκες και προκαταλήψεις που υπάρχουν, ένας αλλόθρησκος να μπορέσει να εκλεγεί ως Δήμαρχος μιας μεγάλης πόλης στην Ελλάδα. Ωστόσο φαίνεται ότι τίποτα δεν είναι ακατόρθωτο και αδύνατο αν πιστέψεις κάτι και να μπορέσεις να πείσεις τους πολίτες ότι ένας άλλος δρόμος είναι εφικτός. Υπάρχουν πολύ μεγάλες δυσκολίες. Δύο δυσκολίες που θέλω να επισημάνω είναι το γεγονός ότι σχεδόν όλη μου τη θητεία βρισκόμαστε σε πανδημία, οπότε οι προτεραιότητες της καθημερινότητας αλλάζουν. Αλλιώς σκεφτόμουν ότι θα πρέπει να ξυπνάω το πρωί και να προγραμματίσω τα πράγματα και αλλιώς σκέφτομαι τώρα, για παράδειγμα αν είχαμε κρούσματα, αν κάναμε σωστά την ιχνηλάτηση των κρουσμάτων ή αν η κοινωνική μας υπηρεσία είναι δίπλα στους ανθρώπους που χρειάζεται να εμβολιαστούν. Δηλαδή αναδιατάσσω τις προτεραιότητές μου, τους πόρους, τα μαγαζιά που είναι κλειστά πρέπει να στηριχθούν, δουλεύουμε με το μισό προσωπικό λόγω της πανδημίας, υπάρχουν άδειες ειδικού σκοπού, ασθενείς και γενικότερα όλο αυτό το εφιαλτικό κλίμα που βιώνουμε. Το δεύτερο σημαντικό πρόβλημα, είναι ότι με αυτό το στρεβλό σύστημα

της απλής αναλογικής, όπου η απλή αναλογική δύο γύρων δεν υπάρχει, γιατί οι Δημοτικοί σύμβουλοι εκλέχθηκαν την πρώτη Κυριακή ενώ εγώ δεν έχω πλειοψηφία και ο Δήμαρχος εκλέγεται την δεύτερη Κυριακή με απόλυτη πλειοψηφία. Όμως εγώ δεν έχω πλειοψηφία στο Δημοτικό Συμβούλιο και η αντιπολίτευση έχει την δυνατότητα να μπλοκάρει τις δικές μου προτάσεις και ιδέες πράγμα το οποίο έχει συμβεί αρκετές φορές, χωρίς να λογοδοτεί. Παραδείγματος χάρη δεν με άφησαν να κάνω μια μερική ανάθεση σε ιδιώτες της καθαριότητας ενώ η πόλη ήταν βρώμικη. Πράγμα για το οποίο λογοδότησα χωρίς να είμαι υπεύθυνος. Αυτό είναι μια στρέβλωση της δημοκρατίας στην οποία τον πολίτη δεν τον ενδιαφέρει τι αποφασίστηκε στο Δημοτικό Συμβούλιο, αλλά τον ενδιαφέρει η πόλη του να είναι καθαρή. Άρα λοιπόν υπάρχουν δύο πράγματα που δυσκόλευαν την λειτουργία, παρόλα αυτά πρέπει να παλέψουμε κάτω από τις συνθήκες που υπάρχουν. Νομίζω ότι έχουμε καταφέρει αρκετά πράγματα. Η πόλη στάθηκε όρθια στην πανδημία και σε οικονομικό επίπεδο και σε επίπεδο παροχής κοινωνικών υπηρεσιών. Έχουμε προλάβει όλες τις προθεσμίες υποβολής προτάσεων για να χρηματοδοτήσουμε μεγάλα έργα, είτε αυτά είναι στο ΕΣΠΑ είτε είναι στο "Φιλόδημο" είτε στο "Τρίτη". Υλοποιούμε το μεγαλύτερο μέρος του τεχνικού προγράμματος κάνοντας διάφορα έργα σε όλη την πόλη, βέβαια είναι λιγότερα από αυτά που χρειάζονται. Θεωρώ ότι ο πολιτισμός είναι σε πολύ καλή μοίρα. Έχουμε δημιουργήσει καινούργιες παιδικές χαρές και αδειοδοτούμε τις παλιές. Η εικόνα των Παιδικών Χαρών είναι τελείως διαφορετική. Αγοράσαμε μία πλατφόρμα που ονομάζεται «Nonoville» στην οποία ο κάθε πολίτης μπορεί να δηλώσει οποιοδήποτε πρόβλημα ή βλάβη προκύψει. Ο Δήμαρχος είναι ενήμερος για όλα τα προβλήματα, ποια υπηρεσία είναι υπεύθυνη, έτσι ώστε να ανταποκριθούμε στις προκλήσεις και ήδη το 40% των αιτημάτων έχει υλοποιηθεί και το 60% υλοποιείται. Παρά τις δυσκολίες προσπαθούμε να είμαστε κοντά στην καθημερινότητα των πολιτών. Η καθαριότητα βλέπουμε ότι έχει βελτιωθεί πάρα πολύ, βελτιώνουμε τους κοινόχρηστους χώρους, όπως για παράδειγμα το Γιαννιώτικο Σαλόνι, τα Λιθαρίτσια, το Άλσος. Βελτιώσαμε τα κληροδοτήματα που βρισκόταν σε ένα απέραντο χάος. Αξίζει να επισκεφθεί κάποιος το Αρχοντικό Τζαβέλλα που το χρησιμοποιεί ο Δήμος και εκεί θα πραγματοποιηθούν πολλές δραστηριότητες. Φτιάχνουμε το Αρχοντικό Καλούδη που ήταν εγκαταλελειμμένο. Κάνουμε πολύ μεγάλο έργο για να βελτιώσουμε την εικόνα των 2.000 και προσφύγων που ζουν στα όρια του Δήμου δημιουργώντας το Διαπολιτισμικό Κέντρο ΑΚΑΔΗΜΙΑ, ένα κέντρο εξυπηρέτησης προσφύγων και μεταναστών που υπάρχουν εκεί με κονδύλια που έρχονται από το εξωτερικό, ενώ ανοίγουμε θέσεις εργασίας. Νομίζω ότι έχουμε κάνει αρκετά πράγματα. Είμαστε πολύ πίσω από αυτά που πρέπει να κάνουμε, χωρίς να θέλω να ωραιοποιήσω τίποτα και επισημαίνω και τις αδυναμίες μας και τις ολιγωρίες μας και τις καθυστερήσεις μας. Θέλω πάντα να είμαι δίκαιος γιατί οι απαιτήσεις του πολίτη δικαιολογημένα είναι πολύ περισσότερες από αυτές που έχουμε υλοποιήσει».

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τις απαντήσεις σας

Με εκτίμηση, Σταυρούλα Κοτρώτσιου.

Παράρτημα

Εσθήρ Κοέν

Κοέν Πρόκειται για την Γιαννιώτισσα Εσθήρ Κοέν, τη γηραιότερη Ελληνίδα επιζώσα από το στρατόπεδο του Άουσβιτς. Όταν ήταν δέκα επτά χρονών, η Εσθήρ Κοέν, μαζί με όλους τους Γιαννιωτοεβραίων, έζησε την αγριότητα. Ήταν 25η Μαρτίου του 1944, όταν οι Γερμανοί μάζεψαν στην πλατεία Μαβίλη Ιωαννίνων, όλους τους Εβραίους της πόλης στέλνοντάς τους στο Άουσβιτς. Για τελευταία φορά είδε τους γονείς της και τα υπόλοιπα αδέρφια της, στο στρατόπεδο συγκέντρωσης. Έναν χρόνο μετά, μόνο αυτή και η αδερφή της θα επιστρέψουν ταλαιπωρημένες στα Ιωάννινα. Η Εσθήρ Κοέν έμεινε επέζησε μαζί με τους εκατόν εξήντα δύο υπόλοιπους. Το Μάρτιο του 2014 συναντήθηκε στα Γιάννενα με το Γερμανό Πρόεδρο Γιόακιμ Γκάουκ. «Με το που στάθηκε μπροστά μου σηκώθηκα και σε στάση προσοχής του συστήθηκα: “Ζίμπεν Ζίμπτσιχ τάουζεν χουντάτ τσβάι”, του είπα στα γερμανικά, δηλαδή αριθμός 77.102. Τη στιγμή εκείνη δεν είχα εικόνα ούτε του εαυτού μου, ούτε των γύρω μου. Νόμιζα ότι βρισκόμουν στο στρατόπεδο συγκέντρωσης...». Με το νούμερο από το στρατόπεδο συγκέντρωσης που έχει στο χέρι συστήθηκε η Εσθήρ Κοέν στον Γιόαχιμ Γκάουκ. Κάθε πρωί, έπρεπε να λέει αυτό τον αριθμό επι ένα χρόνο πρωί – απόγευμα στο Άουσβιτς. Στη συνέχεια, ο Γιόακιμ Γκάουκ ζητώντας της συγνώμη δακρυσμένος και ο δημοσιογράφος τη ρωτάει αν ανακουφίστηκε. Εκείνη απαντάει πως το κακό που προκάλεσαν δεν μπορεί να ξεχαστεί και ότι η πιο μικρή πράξη στην οποία θα μπορούσαν να προβούν είναι να δώσουν χρήματα για να εκδοθούν βιβλία για να διαβάσουν τα παιδιά έτσι ώστε να μην επαναληφθούν τα ίδια λάθη και η ίδια αντιμετώπιση με το παρελθόν. Συνεχίζοντας, η Εσθήρ Κοέν αφηγείται τη μέρα που τους συνέλαβαν για να τους στείλουν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης λέγοντας ότι Έλληνες χωροφύλακες περικύκλωσαν τις εβραϊκές συνοικίες γύρω από το Κάστρο των Ιωαννίνων, την περιοχή γύρω από τη λίμνη και έσπαγαν τζάμια, ούρλιαζαν και πυροβολούσαν για να τους τρομοκρατήσουν. Εκεί ζούσαν στο σύνολο δύο χιλιάδες Εβραίοι που μερικοί έτρεξαν στα βουνά για να γλιτώσουν και τα κατάφεραν, ενώ άλλοι που δεν τα κατάφεραν πήραν το δρόμο προς το Άουσβιτς. Συνεχίζοντας, η Εσθήρ Κοέν αφηγείται το ταξίδι προς το Άουσβιτς λέγοντας ότι επί έντεκα ημέρες χωρίς φαγητό και νερό ταξίδευαν σε παγωμένα βαγόνια με κατεύθυνση το στρατόπεδο. Αυτή είναι η στιγμή η οποία θα δει για τελευταία φορά τα συγγενικά της πρόσωπα. Μόλις έφτασαν τους έβαζαν σε μεγάλα αυτοκίνητα, η Εσθήρ Κοέν ακούει τη μητέρα της να της λέει «προσέξτε, είστε κορίτσια, την τιμή σας». Αμέσως μετά αφηγείται λέγοντας ότι σε όλους έκαναν τατουάζ στο χέρι έναν αριθμό και ότι πλέον δεν ένιωθε άνθρωπος αλλά αυτός ο αριθμός. Μόλις την πήγαν για να την κουρέψουν ρώτησε την κομμώτρια αν ξέρει που πάνε την οικογένειά της, η κομμώτρια της απάντησε ότι τους καίνε. Εκείνη λιποθύμησε και ξύπνησε σε ένα μικρό χώρο. Τις μέρες που

έμεινε εκεί τις περνούσε δουλεύοντας ώσπου μια στιγμή μία Εβραία Γερμανίδα γιατρός και μερικές νοσηλεύτριες την έκρυσαν. Η Εσθήρ, θα επιστρέψει στα Ιωάννινα αφού αναρρώσει στην εβραϊκή κοινότητα των Βρυξελλών. Όμως, τα πράγματα δεν ήταν όπως τα περίμενε. Μόλις πήγε στο σπίτι της, ένας άγνωστος κατοικούσε και την απείλησε για να μη ξαναπεράσει από εκεί. Συνεχίζοντας την πορεία προς την επιβίωση, η Εσθήρ προσπάθησε να βρει τα περιουσιακά στοιχεία της οικογένειάς της αλλά οι προσπάθειες ήταν μάταιες. Μόλις επέστρεψε στα Ιωάννινα, θα γνωρίσει τον Σαμουήλ τον οποίο και θα παντρευτεί και θα αποκτήσει δύο παιδιά. Όμως, όπως αναφέρει θα πεθάνει και δε θα απαντηθεί ποτέ το γιατί τους συμπεριφέρθηκαν με αυτό τον τρόπο αφανίζοντας τους ίδιους και τις οικογένειές τους. Την 1η Δεκεμβρίου του 2020 η Εσθήρ Κοέν πεθαίνει σε ηλικία 96 ετών. Ο τοπικός τύπος των Ιωαννίνων, αλλά και άλλες πολλές εφημερίδες ανακοινώνουν την είδηση του θανάτου της και Το Ίδρυμα της Βουλής τιμά τη μνήμη της Εσθήρ Κοέν. Η διαδικτυακή εκδήλωση με θέμα «Ρωμανιώτικη τέχνη. Εκδήλωση στη μνήμη της Εσθήρ Κοέν», πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος και αποτελεί φόρο τιμής για τη μνήμη της Γιαννιώτισσας Εσθήρ Κοέν η οποία είναι από τις τελευταίες ελληνίδες που επέζησαν από το ολοκαύτωμα. Τέλος, στην εκδήλωση παρευρέθηκε ο Δήμαρχος των Ιωαννίνων Μωυσής Ελισάφ.

Σαβίνα Γιαννάτου

Τραγουδίστρια Σεφαραδίτικων τραγουδιών σε αντίθεση με τα Ρωμανιώτικα τα οποία είναι παραλλαγή των δημοτικών τραγουδιών. Ένα παράδειγμα Σεφαραδίτικου τραγουδιού είναι το Yad Anuga :

<p>Ho ... yad anuga hayta la Ish lo he'ez ga'at ba; Zug s'fateha shani chen, Rak linshikot notzru hen. Ho, Ima ... rak linshikot notzru hen.</p> <p>Ho ... ayin sh'chora hayta la Or vatzel hitnagshu ba; Al mitzcha ra'ad od * Tal hayaldut malei hod. Ho, Ima ... tal hayaldut malei hod.</p> <p>Ho ... vayehi erev, vayehi leil, Cheresh nashak tzel el tzel; Az et liba masra lo – Et kol liba masra lo. Ho, Ima ... et kol liba masra lo. Ho ... yad anuga hayta la ...</p>	<p>Ω ... είχε ένα λεπτό χέρι Κανένας άντρας δεν τολμούσε να την αγγίξει. Τα δύο χείλη της ήταν πορφυρά, γοητευτικά. Μόνο για φιλιά έγιναν. Ω, μητέρα ... γίνονταν μόνο φιλιά.</p> <p>Ω ... ένα μαύρο μάτι, είχε Το φως και η σκιά συγκρούστηκαν μέσα του. Στο μέτωπό της, ακόμα τρέμει Η φρεσκάδα της νεολαίας, γεμάτη ομορφιά. Ω, μητέρα, η φρεσκάδα της νεολαίας, γεμάτη ομορφιά.</p> <p>Ω ... και ήρθε το βράδυ, και το βράδυ, Σιωπηλά, σκιά φιλιά; Τότε, του έδωσε την καρδιά - Όλη η καρδιά της, του έδωσε. Ω, μητέρα ... όλη της την καρδιά, του έδωσε. Ω ... είχε ένα λεπτό χέρι ...</p>
--	---

Ιακώβ Σίμπη – Καρίνα Λάμψα

«Η διάσωση»: Είναι το βιβλίο που αναφέρεται ο Δήμαρχος στη συνέντευξη του.

Το βιβλίο μιλάει για τον μηχανισμό της διάσωσης των Εβραίων από το Άουσβιτς. Πιο συγκεκριμένα, αυτό το βιβλίο δίνει απαντήσεις για το πότε έμαθε ο κόσμος για τη γενοκτονία των εβραίων, πως ενήργησαν οι σύμμαχοι για να σταματήσουν τη σφαγή, αν υπήρξε εβραϊκή αντίσταση, ποιος ήταν ο ρόλος των Ελλήνων Εβραίων στην εξέγερση των (Sonderkommando) Ζοντερκομάντος βλ. γλωσσάρι και γιατί οι Εβραίοι της Αθήνας σώθηκαν.

Επίσημο βιογραφικό Δημάρχου Ιωαννίνων Μωυσή Ελισάφ

Ο Καθηγητής κ. Μ. Ελισάφ γεννήθηκε το 1954 στα Ιωάννινα. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών το 1979. Εργάστηκε στο Institute of Lipids and Atherosclerosis Research, Sheba Medical Center , Tel Hashomer, Sackler School of Medicine του Πανεπιστημίου του Τελ-Αβίβ , Ισραήλ (1993-1994).

Διετέλεσε Καθηγητής Παθολογίας της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Διευθυντής της Β΄ Παθολογικής Κλινικής του ΠΓΝΙ. Ήταν επίσης υπεύθυνος των Εξωτερικών Ιατρείων Διαταραχών του Μεταβολισμού των Λιπιδίων και Παχυσαρκίας στα οποία παρακολουθείται ένας μεγάλος αριθμός ασθενών με υπέρταση, δυσλιπιδαιμίες και παχυσαρκία.

Είναι ενεργό μέλος 27 Επιστημονικών Εταιρειών, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται οι European Atherosclerosis Society, European Hypertension Society και International Society of Hypertension.

Διετέλεσε επανειλημμένα Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Αθηροσκλήρωσης, όπου παραμένει μέλος του Δ.Σ. Είναι επίσης Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Μελέτης, Έρευνας και Εκπαίδευσης για το Σακχαρώδη Διαβήτη και τα Μεταβολικά Νοσήματα και Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. της Ελληνικής Εταιρείας Παθολογίας Βορειοδυτικής Ελλάδας.

Επιπρόσθετα, διετέλεσε Διευθυντής του Β΄ Παθολογικού Τομέα του Πανεπιστημιακού Γενικού Νοσοκομείου Ιωαννίνων, Διευθυντής του Παθολογικού Τομέα της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και Αναπληρωτής Διοικητής Ακαδημαϊκών Υποθέσεων του Πανεπιστημιακού Νοσοκομείου Ιωαννίνων.

Ο κ. Ελισάφ είναι συνδιευθυντής σύνταξης και μέλος της συντακτικής επιτροπής σαράντα (47) διεθνώς αναγνωρισμένων ιατρικών περιοδικών. Επιπλέον , είναι κριτής σε 118 διεθνή ιατρικά περιοδικά.

Έχει οργανώσει πολλά συνέδρια και συμπόσια στο αντικείμενο της υπέρτασης, της δυσλιπιδαιμίας, της αθηροσκλήρωσης, της αντιμετώπισης των παραγόντων κινδύνου για καρδιαγγειακά νοσήματα καθώς και της οξεοβασικής ισορροπίας και των ηλεκτρολυτών.

Ήταν Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής του Satellite Meeting on Secondary Dyslipidemias of the European Atherosclerosis Society (EAS) [το 1999].

Έχει συμμετάσχει σε πολλές διεθνείς πολυκεντρικές κλινικές μελέτες που σχετίζονται με τη θεραπεία των υπερλιπιδαιμιών, της υπέρτασης, του διαβήτη και άλλων παραγόντων κινδύνου για καρδιαγγειακά νοσήματα.

Έχει 772 ξενόγλωσσες δημοσιεύσεις σε έγκυρα διεθνή επιστημονικά περιοδικά στη βασική και κλινική έρευνα στο αντικείμενο της υπέρτασης , των λιπιδίων , της αθηροσκλήρωσης, καθώς και στις διαταραχές της οξεοβασικής ισορροπίας και των ηλεκτρολυτών. Έχει εκδώσει 2 βιβλία με αντικείμενο τις διαταραχές της οξεοβασικής ισορροπίας και των ηλεκτρολυτών καθώς και τις δυσλιπιδαιμίες.

Διετέλεσε επανειλημμένα Δημοτικός Σύμβουλος και ήταν Πρόεδρος της Κοινωφελούς Επιχείρησης Πολιτισμού, Περιβάλλοντος, Νεολαίας και Άθλησης του Δήμου Ιωαννιτών (2011-2014).

Είναι ιδρυτικό μέλος και Αντιπρόεδρος του Δ.Σ. του Ομίλου Πολιτικού και Κοινωνικού Προβληματισμού Ιωαννίνων.

Επί 17 συναπτά έτη είναι Πρόεδρος της Ισραηλιτικής Κοινότητας Ιωαννίνων, είναι μέλος του Δ.Σ. του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδος (ΚΙΣΕ) ενώ διετέλεσε επί διετία και Γενικός Γραμματέας του Δ.Σ. του ΚΙΣΕ.

Τον Ιούνιο του 2019 εξελέγη Δήμαρχος Ιωαννίνων με την παράταξη «Γιάννενα Νέα Εποχή».

Άσμα Ασμάτων

Το «Άσμα Ασμάτων» είναι ένα τραγούδι για το γάμο το οποίο προέρχεται από την Παλαιστίνη. Οι πρωταγωνιστές είναι η γυναίκα, ο άντρας, και ο χορός από άντρες και γυναίκες. Είναι γραμμένο στα εβραϊκά όμως ένας από τους πολλούς μεταφραστές ο Γιωσέφ Ελιγιά το μετέφρασε. Στη συνέχεια παραθέτω μερικούς στίχους από τη μετάφραση του:

Ένα βραδάκι, απάνω στο κλινάρι μου

Ζητούσα αυτόν που αγάπησε η ψυχή μου

Ζητούσα όλο ζητούσα

Και δεν τον εύρησα.

Θα πεταχθώ, θα σηκωθώ

Στην πόλι θα γυρίσω.

Θα πάρω τα σοκκάκια και τις ρούγες

Θ' αναζητήσω αυτόν που αγάπησε η ψυχή μου

...Παντούθε τον εγύρεψα

Και δεν τον εύρησα

Με συναπάντησαν οι βαρδιατόροι

Πού τριγυρίζαν μεσ' την πολιτεία

Μην είδατε, τους λέγω, πουθενά σας

Εκείνον που η ψυχή μου έχει αγαπήσει;

«Σαμπεθάι Καμπιλής» - Δημήτρης Χατζής

Ο Δημήτρης Χατζής είναι γεννημένος στα Ιωάννινα το 1931. Το 1925 πηγαίνει να ζήσει στην Αθήνα, ενώ το 1930 πεθαίνει ο πατέρας του, γυρίζει πίσω και αναλαμβάνει την εφημερίδα «Ηπειρος» η οποία εκδίδεται μέχρι το 1939. Αργότερα αρχίζει να ασχολείται με τη λογοτεχνία και στη συνέχεια γράφεται στη Νομική σχολή όμως δεν καταφέρνει να την ολοκληρώσει.

Απόσπασμα από το « Σαμπεθάι Καμπιλής»:

Χαϊμ, ἔ Χαϊμ, φώναξε δυνατά. Τὸν φώναξε πρῶτα κ' ὕστερα μόνο ἀναρωτήθηκε τί τὸν ἤθελε. Τίποτα δὲν τὸν ἤθελε, μετάνιωσε, ντράπηκε, κίνησε νὰ φύγει. Τὸ παράθυρο ἄνοιξε - δὲ μποροῦσε πιά νὰ φύγει. Ὁ Χαϊμ Ἐζρά ἔσκυψε ἀπὸ πάνω μὲ τὰ νυχτικά του:

- Τί εἶναι; Καμιὰ φωτιά πάλι;

- Ὁχι, ἐγὼ εἶμαι... Ὁ Σαμπεθάι.

- Καμπιλῆς;

- Ναί, ἐγώ.

- Καὶ τί;

- Μέρρες εἶχα νὰ σὲ δῶ...

- Θέλεις τίποτα;

- Ὁχι... Πέρναγα, εἶδα τὸ φῶς... Εἶπα, δὲν ἔπεσες ἀκόμα, ἔτσι μοῦ ἴρθε νὰ σὲ φωνάξω.

Σώπασαν. Ὁ Χαϊμ Ἐζρά ἀπὸ πάνου δὲν τὸν ἔβλεπε καλὰ μέσα στὸ σκοτάδι.

- Τώρα γυρίζεις, ρώτησε γιὰ νὰ πεῖ κάτι κι αὐτός.

- Τώρα, ναί... Δύσκολα, Χαϊμ, ὅλο δυσκολότερα.

- Σωστά χαγιασέμ, τοῦ ξέφυγε κ' ὕστερα ἀπὸ τόσον καιρὸ τὸ ξανάπε.

Καληνυχτίστηκαν, ὁ Χαϊμ Ἐζρά ἔκλεισε τὸ παράθυρο.

- Σωστά χαγιασέμ, τὸ ξανάπε μόνος του μέσα στὸ δωμάτιο καὶ στάθηκε κι ἄκουσε τὴ φωνή του. Τοῦ φάνηκε πολὺ ταιριαστὸ γιὰ τὴν περίσταση, γιὰ κάθε περίσταση, πολὺ ώραῖο καὶ πολὺ ἀστεῖο. Κ' ἔχει καὶ νόημα... νόημα βαθύ - γιατί τὸ σταμάτησε; Αὔριο κιόλας τὸ ξαναρχίζει - σωστά, σωστά χαγιασέμ, δύσκολα, ὅλο δυσκολότερα, κύριέ μου...

Ὁ Σαμπεθαί Καμπιλῆς πήγε λίγο παρακάτω καὶ στάθηκε. Ὁ δρόμος εἶταν ἔρημος, ἡσυχία βαθιὰ τὸν ἔζωνε, δὲν ἀκουγότανε τίποτα, τίποτα. Τίποτα ἐδῶ δὲν σαλεύει δίχως τὴ δική του τὴ θέληση. Κι ὡστόσο μέσα στὴν ἀντάρα ὅλα φαίνονται νὰ γλιστροῦνε - ὅλα γλιστροῦνε καὶ φεύγουν καὶ πέφτουν, ὅλα, κάθε μέρα - νὰ το, λοιπόν, ἡ καρδιά του γλιστράει:

- Γιοσέφ... Καρδιά μου Γιοσέφ... Γιατί; Γιατί ἐσύ;... Κύριε... Γιατί διάλεξες αὐτὸν νὰ μὲ δοκιμάσεις;

Ἀκούμπησε στὸ στύλο, ἔβγαλε τὸ καπέλο του καὶ σκούπισε τὸ κεφάλι του ποὺ τὸ ἴλουζε ὁ ἰδρώτας. Μέσα στὸ σκοτάδι εἶδε τότες τὴν ἄγρια μορφή τοῦ Θεοῦ του, μέσα στὴν ἐρημία τοῦ ὀβραϊκοῦ μαχαλᾶ ξανάκουσε τὴ φωνή του...

Νὰ ξυπνάει τὸν κόσμον γιὰ ν' ἀκούσει, λέει, μιὰ ὀβραϊκὴ φωνὴ μέσα στὴ νύχτα!... Καὶ τί σοῦ χρειάζονται ἐσένα, Σαμπεθαί Καμπιλῆ, τέτοια λόγια;

Ἡ προδοσιὰ κ' ἡ ἁμαρτία του τὸν πλακώσαν ἐκεῖ μ' ὅλο τὸ βᾶρος τῆς νύχτας. Κ' ἐκεῖ, τὸ ὀρκίστηκε τότες μιὰ φορὰ καὶ γιὰ πάντα νὰ μὴν τὴν ἀφήσει ποτές ἀπ' τὰ χέρια του τὴν κοινότητα τοῦ Κυρίου του...

Τ' ἄλλα ποὺ γίναν ὕστερα θὰ ἔπρεπε νὰ ἴναι ὁ ἐπίλογος τοῦ χρονικοῦ μιᾶς ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος στὴν Ἑλλάδα. Ποτές δὲν εἶταν ὁ σκοπός μου νὰ τὸ γράψω ἐγὼ ἕνα τέτοιο χρονικό - καὶ δὲν νομίζω πὼς εἶναι δουλειὰ μου. Ἐγὼ γιὰ τὸν Καμπιλῆ τὸν δικό μου ἤθελα νὰ πῶ, ποὺ γέρασα κι ἀκόμα δὲν τὰ κατάφερα νὰ τὸ ξέρω τί ἀγάπησα καὶ τί μίσησα ἀπὸ τὴν πίστη του. Τὰ εἶπα - ὅπως μποροῦσα.

Γλωσσάρι

- Women of Wall: Μετάφραση: Οι Γυναίκες του Τείχους, εἶναι μια πολυεθνικὴ εβραϊκὴ φεμινιστικὴ οργάνωση με βάση τῆς το Ἰσραήλ. Στόχος τῆς εἶναι νὰ εξασφαλίσει τὰ δικαιώματα των γυναικῶν νὰ προσεύχονται στο Δυτικὸ Τεῖχος ἢ Τεῖχος των Δακρύων.
- Ραβίνοι: Προέρχεται ἀπὸ τὴν εβραϊκὴ λέξη ραβί που σημαίνει «μεγάλος, ἐξοχος». Χρησιμοποιούνταν ὡς τίτλος τιμῆς ἀλλὰ καὶ σαν προσφώνηση ἀντίστοιχη τοῦ «Κυριέ μου», ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τότε χρονολογεῖται ἡ χρῆση τοῦ ὡς τίτλου ἀξιώματος τοῦ ἀτόμου.
 - Ἱερούργοι: Αὐτοὶ που υπηρετοῦν ἢ εκπροσωποῦν κάποιο θεό καὶ τελοῦν λατρευτικὲς πράξεις.
 - Yom Kippur: Σημαίνει «Ἡμέρα τῆς Εξιλέωσης» καὶ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς δύο Εβραϊκὲς Ἅγιες Ἡμέρες. Επίσης, ἡ μέρα που γιορτάζεται το Yom Kippur ἔχει σαν σκοπὸ νὰ φέρνει τὴ συμφιλίωση μεταξύ ἀνθρώπων καὶ μεταξύ ἀτόμων καὶ Θεοῦ. Σύμφωνα με τοὺς Εβραίους, εἶναι ἐπίσης ἡ ἡμέρα που ὁ Θεὸς ἀποφασίζει τὴ μοῖρα κάθε ἀνθρώπου.

- Σεφαραδίτικη: Η συγκεκριμένη λέξη προέρχεται από τη λέξη Σεφαράτ που σημαίνει Ισπανία.
- Sonderkommando: Ελληνικά προφέρεται Ζοντερκομάντος ήταν μονάδες εργασίας που απαρτιζόταν από κρατούμενους του Άουσβιτς. Ήταν συνήθως Εβραίοι, οι οποίοι αναγκάστηκαν με απειλές για τη ζωή τους να βοηθήσουν στην απόρριψη των θυμάτων των θαλάμων αερίων κατά τη διάρκεια του Ολοκαυτώματος
- Irtaman: Αυτή η λέξη προέρχεται από τη λέξη ήρθαμε.
- Kehila Kedosha Janina: Σημαίνει «Ιερή Κοινότητα των Ιωαννίνων» και είναι μια συναγωγή στο Μανχάταν της Νέας Υόρκης. Είναι χτισμένη μεταξύ 1925-1927 και σχεδιάστηκε από τον Σίδνεϊ Ντάουμπ. Επίσης, είναι πλέον η μόνη συναγωγή της Ρωμαιοτυπίας στο Δυτικό Ημισφαίριο.
- Στεριωτών: Ονομάζονται οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης.
- Βιλαέτι: Η διοικητική περιφέρεια του Οθωμανικού κράτους.

Βιβλιογραφία

- Στέλιος Τατάκης & Ανιές Σκλάβου (2019) ΡΩΜΑΝΙΩΤΕΣ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΒΡΑΙΟΙ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ. Ιωάννινα. Cosmote TV με την υποστήριξη της Ισραηλιτικής Κοινότητας των Ιωαννίνων. (Ντοκιμαντέρ) (Θα σταλεί ξεχωριστό συμπληρωματικό αρχείο με το ντοκιμαντέρ σε μορφή mp4 μέσω WeTransfer για την προβολή του Ντοκιμαντέρ καθώς δεν είναι δυνατή η προβολή του στο διαδίκτυο).
- Αλέξανδρος Μωυσής.(Επιμ.) (2020). Νταβιτσόν Εφέντης ένας Ρωμανιώτης Πασάς στα Γιάννενα. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΑΠΟΝ.
- Άννα Μαχαιρά – Λήδα Παπαστεφανάκη (2016) Εβραϊκές Κοινότητες ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, 15ος – 20ος αιώνας: Οικονομία, κοινωνία, πολιτική, πολιτισμός (σελίδες 373). Ιωάννινα: Εκδόσεις Ισνάφι.
- Jewish Community of Thessaloniki, Greece <https://www.ict.gr/>
- David Floroae (2009) ΚΕΝΤΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ https://kis.gr/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=3

- European Union. Κέντρο Ασφάλειας και Κρίσεων (SACC by EJC), του European Jewish Congress.
https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/Guide_to_Judaism_EL.pdf
- The Thess Project (Πέμπτη 19 Απριλίου 2012) Το Τείχος των Δακρύων
https://thepressproject.gr/teixos-ton-dakruon/?cli_action=1621499147.201
- Yad Anuga lyrics (Σεφαραδίτικο Τραγούδι Σαβίνας Γιαννάτου)
<https://www.flashlyrics.com/lyrics/%D7%A2%D7%A4%D7%A8%D7%94-%D7%97%D7%96%D7%94/yad-anuga-78>
- Επίσημο Βιογραφικό του Δημάρχου Ιωαννίνων Μωυσή Ελισάφ: Δήμος Ιωαννιτών (2021)
<https://www.ioannina.gr/%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%BF%CF%82/>
- Η δημιουργία ψηφιακού χάρτη για τις 11 ενεργές εβραϊκές κοινότητες της Ελλάδας έγινε από το
https://www.google.com/maps/d/u/0/?fbclid=IwAR2YH4flZdo9rjGJAgEwvMgU6i3NeJq_svwv90ssQPBgSAtaCeut0l_JH3g
- Σύνδεσμος για τον ψηφιακό χάρτη:
https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?fbclid=IwAR1dJCUsZUWfcoTcBI2Q-VnaeKdudG3zithD5WxtG730kv44hewE_dMgZOU&mid=1DdiSlPQiG1FOgT5p1j_y5biS1d0JYXP&ll=38.91017240277747%2C23.88959990047544&z=6
- Η Καθημερινή (01.12.2020) Εσθήρ Κοέν 1924– 2020: In memoriam. Σταύρος Τζίμας.
<https://www.kathimerini.gr/society/561180460/esthir-koen-1924-2020-in-memoriam/>
- Κύριος Τύπος (3-02-2021) Το Ίδρυμα της Βουλής τιμά τη μνήμη της Εσθήρ Κοέν
<https://typos-i.gr/article/idryma-ths-boylhs-tima-th-mnhmh-ths-es8hr-koen>
- Μπαμπινιώτης Γεώργιος (2012) Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα. Κέντρο Λεξικολογίας
- Γεωργίου Κ. Ζωγραφάκη (1965) Το Άσμα Ασμάτων και ο Γιοσέφ Ελιγιά
http://ofisofi.blogspot.com/2015/02/blog-post_85.html

- Δημήτρης Χατζής (1963) Σαμπεθαί Καμπιλής, Το τέλος της μικρής μας πόλης.
http://users.uoa.gr/~nektar/arts/prose/dhmhtrhs_xatzhs_sampe8ai_kampilhs.htm
- Βασιλική Σελιώτη. Το τέλος της μικρής μας πόλης. Λευκωσία
https://www.pi.ac.cy/pi/files/yap/anakoinoseis/logotexnia/L_B1_to_telos_tis_mikris_mas_polis.pdf
- Το μικρό κελάρι, (Σάββατο, 3Σεπτεμβρίου 2011) Η εκπαίδευση των Εβραιογιαννιωτών και τα Σχολεία τους στα Γιάννενα. Γιώργος Σιομπότης. <http://mikrokellari.blogspot.com/2011/09/blog-post.html>
- Παπασταύρος Αναστάσιος (20/11/201926/11/2019) Το μνημείο των Γιαννιωτών Εβραίων, Ιωάννινα. Το μνημείο των Γιαννιωτών Εβραίων, Ιωάννινα – Digital Glyptotheque
https://www.digitalglyptotheque.gr/greece_exhibits/%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%B9%CF%89%CF%84%CF%8E%CE%BD-%CE%B5%CE%B2%CF%81%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BD/
- Ιερουργός σημασία από ηλεκτρονικό λεξικό
<https://www.lexigram.gr/lex/enni/%CE%B9%CE%B5%CF%81%CE%BF%CF%85%CF%81%CE%B3%CF%8C%CF%82#Hist0>
- Εβραϊκή Κοινότητα Καβάλας - Δράμας: Μικρή προφορική μαρτυρία του κυρίου Σταύρου Καμαρούδη.